

DUA, GÜLBANK VE TERCÜMANLAR ÜZERİNDEN ALEVİ NİTELEMELİ GELENEK HAKKINDA BAZI DEĞERLENDİRMELER

Some Evaluations on The Alavi-Called Tradition Through Prayers, Gulbanks and Tercumans

Cenkso ÜÇER¹

Rıza SARI²

Öz

Bu çalışmada, Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplarca sosyal hayatta ve cemlerde okunan dua, gülbank ve tercümanlar ele alınmakta ve Alevî nitelemeli gelenek hakkında bazı değerlendirmeler yapılmaktadır. Dua, gülbank ve tercümanların, bütün yalnızlığıyla aşkın varlığa yapılan bir arz-ı hal, bir yakarış ve kendini sunma hali olması, öncelikle geleneğin Allah tasavvurunun, sonrasında ana zihniyetinin ve oturduğu temel zeminin net bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Dua, gülbank ve tercümanlar, Alevî gelenekte, her an işiten, duaları kabul eden, affeden/bağışlayan, ikram eden, rızık veren, lütfeden ve her an yaratan bir Allah tasavvurunu açıkça ortaya koymaktadır. Dua, gülbank ve tercümanlar, Alevî geleneğin tasavvufi bir zihniyete sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca Alevî ocak ve gruplarca okunan dua, gülbank ve tercümanların, özellikle cehri zikri kabul

Abstract

In this study, the prayers, gulbanks and tercumans read by the lodges (ocak) and groups, that are members of the Alevi tradition, in social life and in the 'Cem's are discussed and some evaluations are made about the Alevi-qualified tradition. The fact that prayer, gulbank and tercuman are simply a state of offering, a supplication and self-presentation to the transcendent being will contribute to a clear understanding of the tradition's imagination of God, and then the main mentality and the basic ground. In the Alevi tradition, the prayer, gulbank and tercumans, explicitly express the vision of a God, who hears at all times, accepts prayers, forgives, offers, gives sustenance, favors and creates at every moment. Prayer, gulbank and tercumans show that the Alevi tradition has a sufi mentality. It is also remarkable that the prayer, gulbank and tercumans read by

¹ Prof. Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Kelam ve İtikadi İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı, İtikadi İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı, Ankara, Türkiye, orcid.org/0000-0001-9874-2990, e-mail: cenksu.ucer@ybu.edu.tr, hcenksuucer@hotmail.com.

² Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Kelam ve İtikadi İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı, Ankara, Türkiye, orcid.org/0000-0003-2836-0043, e-mail: rr.sari25@gmail.com.

Başvuru Submission	Kabul Accept	Yayın Publish
16.12.2020	27.12.2020	30.12.2020

DOI: 10.18403/emakalat.841578

edip uygulayan bazı tasavvuf ekollerinde okunan dua, gülbank ve tercümanlarla hemen hemen aynı ifadeleri taşıyor olması oldukça dikkat çekicidir. Bu Alevî nitelemeli geleneğe mensup ocak ve grupların, diğer tasavvuf ekollerindeki türdeşleriyle aynı zeminde değerlendirilmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alevî Gelenek, Tasavvuf, Dua, Gülbank, Tercüman.

lodges and groups belonging to the Alevi tradition carry almost the same expressions as prayer, gulbank and tercumans read in some other Sufi schools, especially those who accept and practice the audible invocation (dhikr). This clearly shows that the lodges and groups belonging to the Alevi tradition should be evaluated on the same grounds as their counterparts in other Sufi schools.

Keywords: Alevi Tradition, Mysticism, Prayer, Gulbank, Tercuman.

GİRİŞ

Bu çalışmada Alevî nitelemeli geleneğe mensup ocak ve gruplarda gerek sosyal hayatta gerek ibadet hayatlarının merkezine yerleştirmiş oldukları bir zikir/tevhîd erkânı olan cemlerde okunan dualar, gülbanklar ve tercümanlar üzerinden gelenek hakkında bazı değerlendirmeler yapılacaktır.

Daha önceki çalışmalarımızda dile getirdiğimiz bir hususun burada tekrarlanması fayda görülmektedir. “Alevî nitelemesi kullanılan toplulukların geleneksel olarak ocak sistemine dayanması, ocakların farklı silsilelere sahip olması, yine farklı tasavvufî geleneklere mensup olması ve şehirleşmeyle birlikte farklı Alevîlik anlayışları etrafında bir örgütlenme yaşanması gerçeği, çalışma(ları)mızda ‘Alevî nitelemeli gelenek ya da ocaklar ve gruplar’ şeklinde bir ifadeyi kullanmayı gerekli kılmaktadır. Burada ‘Alevî gelenek’ ocak ve grupların geleneksel olarak sahip oldukları tasavvuf hayatı bağlamında şekillenen temel anlayışı, ‘ocaklar’ bir nevi ‘boy, soy, aşiret’ sistemine dayalı geleneksel yapıyı, ‘gruplar’ ise şehirleşmeyle ortaya çıkan farklı anlayışlar çerçevesindeki örgütlenme bağlamındaki mensubiyeti ifade etmektedir.”³

Alevî gelenek ya da mensup ocak ve gruplar konusu, pek çok amatör şahsî çalışmanın yanı sıra ilahiyat, tarih, eğitim, sosyoloji, edebiyat, sanat ve benzeri çeşitli alanlarda farklı disiplinlerce ve farklı bakış açıları ile yapılan araştırmalarla ele alınmaktadır. Son yıllarda artan farklı kategorilerdeki ilişkilendirmeler konuyu karmaşık hale getirmekte ve bunlar bazen geleneğin mecrası dışında anlaşılmasına

³ Cenkü Üçer, “Alevî Nitelemeli Gelenek ya da Ocak ve Gruplar Hakkında Yapılacak Çalışmalarda Ocak Sisteminin Dikkate Alınmasının Önemi”, *e-makâlât* 12/2 (2019), 354, 362-372, 376-380.

da neden olabilmektedir. 2014 yılında yapılan bir araştırma neticesinde Alevî nitelemeli gelenek hakkında sadece ilahiyat alanında 470 çalışma yapıldığı⁴ tespit edilmiştir. Yapılan bu çalışmaların devam etmesi neticesinde bu sayının sabit kalmadığı ve günümüzde daha büyük rakamlara ulaşıldığını tahmin etmek zor değildir. Ancak yapılan araştırmalar incelendiğinde özellikle gelenek mensuplarınca yürütülen âdâb ve erkân üzerinden kültürel kimlik, zihniyet dünyası ve geleneğin oturduğu temel zemini içeren çalışmaların daha az bir yekun tuttuğu dikkat çekmektedir.⁵

Araştırma ve yayın etiği kuralları doğrultusunda ele alınan bu çalışma, dua, gülbank ve tercümanlar üzerinden Alevî gelenek hakkında bir zihniyet analizi yapmayı ve geleneğin oturduğu temel zemine dair bir çerçeve çizmeyi hedeflemektedir. Zira dua, gülbank ve tercümanların bütün yalınlığıyla aşkın varlığa yapılan bir arz-ı hal, bir yakarış ve kendini sunma hali olması, öncelikle geleneğin Allah tasavvurunun, sonrasında ise ana zihniyetinin ve oturduğu temel zeminin net bir şekilde anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Bu itibarla çalışmamızda öncelikle bir makalenin sınırlılıkları bağlamında dua, gülbank ve tercümanların mahiyeti ortaya konulmuştur. Daha sonra Alevî geleneğin neligi hakkında daha önceki çalışmalarımızdan ve alanda yapılan akademik çalışmalardan hareketle bir çerçeve çizilmiştir. Bilahare, Alevî nitelemeli gelenekte gerek erkân dışında dinî-sosyal hayatın her safhasında gerek erkân içinde okunan dua, gülbank ve tercümanlardan bazı örnekler yer verilmiştir. Bu örnekler yer verilirken çalışmamızda aynı zamanda diğer tasavvuf ekollerinde aynı konuda okunan dua, gülbank ve tercüman metinleri de bir mukayese açısından zikredilmiş ve bütün bu verilerden hareketle Alevî nitelemeli gelenek hakkında bazı değerlendirmelerle çalışmamız tamamlanmıştır.

1. Dua, Gülbank ve Tercüman

1.1. Dua

“Dua kelimesi, ‘çağırma, seslenmek, istemek, yardım talep etmek’ manasındaki da’vet ve da’vâ kelimeleri gibi mastar olup, ‘küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vâki olan talep ve niyaz’ anlamında isim olarak kullanılır. Ayrıca Allah’a arz edilecek talepleri sözlü veya yazılı olarak dile getiren metinlere de dua denir. İslam literatüründe ise dua, Allah’ın yüceliği karşısında kulun aczini itiraf

⁴ Sefer Göküş, “İlahiyat Alanında Yapılan Alevilik-Bektaşilik Çalışmaları: Bibliyografik Bir Deneme”, *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 7/13 (2014), 164.

⁵ Göküş, “İlahiyat Alanında Yapılan Alevilik-Bektaşilik Çalışmaları”, 160.

etmesini, sevgi ve tâzim duyguları içinde lütuf ve yardımını dilemesini” ifade eder.⁶

Duanın ana hedefi insanın Allah’a halini arz etmesi ve O’na niyazda bulunması olduğuna göre dua kul ile Allah arasında bir diyalog anlamı taşır. Bir başka söyleyişle dua sınırlı, sonlu ve âciz olan varlığın⁷ sınırsız ve sonsuz kudret sahibi ile kurduğu bir köprüdür. Bu sebeple insan, tarihin hiçbir döneminde duadan uzak kalmamıştır.⁸

“Duanın kabulü için şart olmamakla birlikte uygulamada bazı şekli unsurlar gözetilmiştir. Bunlar daha çok zaman, mekân ve dua şekilleriyle ilgilidir. Dua her yerde yapılabildiği halde tarih boyunca çeşitli dinlerde dua için özel mekânlar tespit edilmiş veya buralarda dua etmenin daha etkili olacağı düşünülmüştür. Dua ve ibadetlerin cemaatle yerine getirilmesi amacıyla yapılan mâbedlerin dışında ilâhî kudretin muhtelif vesilelerle tecelli ettiği düşünülen yüksek yerler, kayalar ve dağlar, bazı ağaçların çevresi gibi mekânlar da dua yeri olarak rağbet görmüştür. Duanın özellikle ferdi olanı her zaman yapılabildiği halde daha muteber olması için belirli zamanların seçilmesine de itina gösterilmiştir.”⁹

“Duanın muhtevasını ve dua edenin iç dünyasını yansıtan dış şekiller duanın bir parçası sayılır. Ayakta durma, diz çökme, eğilme, secde etme, başını eğme, elleri gökyüzüne doğru kaldırma, iki yana açma, kavuşturma, kenetleme, gözleri yukarıya dikme, elleri birbirine vurma, göğse veya alna vurma, ayakların çıplak veya giyinik, başın açık veya örtülü olması, vücudun bir yere yönelmesi, hareket etmesi (dans), jestlere sözün katılması, müsiği aletlerinin kullanılması gibi haller farklı kültürlerde ve çeşitli dinî çevrelerde dua esnasında görülen farklı davranışlardır.”¹⁰

⁶ Osman Cilacı, “Dua”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/529.

⁷ Dua, sınırlılığın yarattığı gerilimi azaltmaktadır. Zira insan sınırlı olmakla birlikte sorumlu ve özgür bir varlıktır. Fatma Bayraktar Karahan, “Bir Kelam Problemi Olarak Dua-Kader İlişkisi”, *İslami İlimler Dergisi* 1 (2009), 286.

⁸ Cilacı, “Dua”, 9/529. Normal zamanlarda dua etmeyen veya Allah inancına uzak olanlar bile, üstesinden gelemedikleri olaylar karşısında dua ihtiyacı duymaktadırlar. Mehmet Zeki Aydın, “Duanın Önemi”, *Diyanet Aylık Dergi* 166 (Ekim 2004), 14-15.

⁹ Cilacı, “Dua”, 9/529.

¹⁰ Cilacı, “Dua”, 9/529. Duanın inançlara göre şekilsel biçimlerinde farklılıklar görülse de amaçları bakımından benzerlikler içerdiği söylenebilir. Bu durum, duanın evrensel, sosyolojik ve psikolojik bir olgu olduğunu göstermektedir. Nurdoğan Türk, “İslam’da Duanın Ruh Sağlığına Katkısı”, *Kilitbahir* 17 (Eylül 2020), 76.

“Dua insanın Allah’a kulluk faaliyetlerinin esas unsurudur ve İslam literatüründe genel anlamda dua terimi, bu unsurun değişik kavramlarla anlatılan çeşitli görünüşlerini de ifade eden geniş bir muhteva kazanmıştır.”¹¹ Genel anlamda Allah’a karşı duanın üç anlam ifade ettiği üzerinde durulmaktadır: a) Cenab-ı Hakk’ın birliğini ikrâr etme ve O’nu övme. b) Allah’tan af, merhamet ve kendisine yakınlaştıracak vesile dileme. c) Allah’tan dünyaya ait bir nasip isteme.¹² “Dua fiiline beraber kullanıldığı mef’ulleriyle bakıldığında bu kavramın dinî muhtevası açıkça görülür. Buna göre dua kulun Allah’tan bir şey dilemesi, Allah’ı istemesi, Allah’ı yardıma çağırması, anması demek olur. Başka bir ifadeyle kul, içinde bulunduğu şartların tesiriyle bir şey için veya Allah için Allah’a yönelmektedir. Bu durumda dua kavramı, İslamî dönemde yeniden teşkil edilen semantik alan içinde dinî duygu ve yönelişin birbirine komşu olan zikir, tesbih, hamd, senâ, şükür, tövbe, istiğfar, istiâze vb. görünüşlerinin genel çerçevesini oluşturmaktadır. İnsan içinde bulunduğu zor ve sıkıntılı durumlardan kurtulmak, kötü durumlara mâruz kalmamak için Allah’ı hatırlar, aczini, güçsüzlüğünü ve kusurlarını samimiyetle itiraf ederek O’ndan yardım ister (zikir, istiâze, istiâne). Kötü durumdan kurtulma isteği, onu işlediği günah ve kusurlar sebebiyle pişmanlık duymaya ve kalbini temizlemeye, Allah’ı övüp yüceltmeye, af dilemeye sevkeder (zikir, tesbih, hamd, senâ, tövbe, istiğfar). Bazen sıkıntıdan kurtulduğu, nimet ve rahata kavuştuğu için memnuniyetini dile getirir (şükür, hamd, senâ). Dua bazen tabiattaki nizam ve estetiği derinden müşahede eden, mutlak kemal, güzellik ve gerçekliği sezen kişinin içinde meydana gelen hayranlık duygularının ifadesi olur (zikir, tesbih, tekbir, tehlil). Dar anlamıyla dua, niyaz, tövbe, istiğfar ve istiâze “istek”; tesbih, tehlil, tenzih, hamd, senâ, şükür gibi kavramlar da “zikir” başlığı altına konabilir.”¹³

“Psikolojik açıdan yapılan tahlillerde duanın, ilâhî yardımın celbi için başvuru genel bir ruhî mekanizma olduğuna işaret edilmekle birlikte daha çok insanın yaratıcısına doğru fitrî çekilişini, yakınlaşma isteğini ifade ettiği üzerinde durulmuştur. Bu yönüyle dua zihnin maddî olmayan âleme doğru çekilmesi, bazen her şeyin değişmez ve üstün prensibinin huşû içinde bir teması, ruhun Allah’a doğru yükselişi, hayat denilen mucizeyi yaratan varlığa karşı aşk ve tapınma ifadesi; her şeyi yaratan, en üstün kemal, kudret, kuvvet ve güzellik kaynağı, herkesin kurtarıcısı ve hâmisî olan

¹¹ Selahaddin Parladır, “İslam’da Dua”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/531.

¹² Ahmet Bostancı, “Arapça’da Dua Üslubu”, *Nüsha* 4/14 (2004), 26.

¹³ Parladır, “İslam’da Dua”, 9/531.

görülmez bir varlıkla ilişkiye geçmek için yapılan bir gayret; Allah'ın durmadan taşan sevgi ve alâkasına kulun verdiği bir cevaptır.”¹⁴

Duanın dindeki ve insan hayatındaki önemine istinaden İslam tarihinde pek çok dua kitabı yazılmıştır. Dua kitaplarında yer alan duaların bir kısmı ayetlere, büyük bir çoğunluğu da hadislere dayandırılmıştır. Hayli uzun listeler teşkil eden duaların önemli bir kısmı insanın temel istek ve ihtiyaçlarıyla ilgilidir. Beden ve ruh sağlığı, dünya ve ahiret mutluluğu, ferdi ve içtimaî güvenlik dilekleri yanında istenmeyen, gelmesinden korkulan durumlardan Allah'a sığınma duaları daha ayrıntılı olarak sıralanmıştır.¹⁵ “Bunlarda insanın temel endişe ve korkuları neredeyse tek tek dile getirilmiştir. Hastalık, tabii afet, fakirlik, saptırıcı zenginlik, nefis ve şeytan, sıkıntı ve üzüntü, zulüm ve düşman, borç, darlık, güçsüzlük, zillet, cehennem ve kabir azabı bu sakınılan kötülük ve fitnelerin başlıcalarını oluşturur. Ayrıca hayatın doğum, ölüm ve yolculuk gibi önemli olayları; ibadet, yeme, içme, yatma, uyuma, rüya görme, uyanma, çarşıya çıkma, alışveriş gibi basit faaliyetler de birer dua konusu olmuştur. Genellikle hayatın korunması ve ahiret mutluluğunun sağlanmasıyla ilgili duaların yer aldığı pratik dua kitapları hemen her devirde rağbet görmüştür.”¹⁶

Konumuz açısından tasavvufta dua hususuna da kısaca değinmekte fayda vardır. “Tasavvufta duanın haricî âdâb ve erkânı genellikle sünnette belirlendiği şekliyle icra edilmekle birlikte özellikle muhteva açısından farklı bir nitelik kazanmıştır. Mutasavvıflar bir yandan teorik olarak duanın mahiyetini araştırırken öte yandan nasıl dua edileceği, duanın kabul edilmesinin şartları ve dua ederken gözetilmesi gereken âdâb gibi pratik hususlar üzerinde de durmuşlardır. Süfilerin yaptığı duaların önemli bir kısmı Allah'a hamdüsenâ, O'nun ululuğunu, yüceliğini, sonsuz gücünü, ilmini, lütfunu ve rahmetini dile getirme şeklindedir. Diğer bir kısmının duası hallerini Allah'a arz etme, zaaf ve acizliklerini ifade etme tarzındadır.”¹⁷

¹⁴ Parladır, “İslam'da Dua”, 9/531; Türk, “İslam'da Duanın Ruh Sağlığına Katkıları”, 103.

¹⁵ Duada zikredilen bu hususların bugünün gençlerince de dile getirildiği görülmektedir. Abdullah Dağcı, “Amaçsal Açıdan Dua Türleri: Din Psikolojisi Bağlamında Tümevarımsal Bir Yaklaşım Denemesi”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/8 (2018), 88-120.

¹⁶ Parladır, “İslam'da Dua”, 9/534. Kur'an-ı Kerim'de yer alan Peygamberlere ait dua örnekleri üzerinden duaların psiko-sosyal bir analizi için bk. Ali Yılmaz, “Kur'an'daki Peygamber Dualarının Psiko-Sosyal Analizi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (2011), 55-76.

¹⁷ Süleyman Uludağ, “Tasavvufta Dua Anlayışı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/535.

“Tasavvufta dua genellikle sözle (lisân-ı kâl), bazen da susularak (lisân-ı hâl) yapılır. Sözle yapılan duanın gönülden ve samimi olması şarttır. Dualarda Allah ulaşılacak istenen bir sevgili olarak görüldüğünden perdelerden ve hicrandan yakınılır, vuslat ve müşâhede talep edilir. Tasavvuf edebiyatında “habîb, mahbûb, mâşuk, yâr, can, cânâ, cânan” denilince daima Allah anlaşılır. İlâhî aşk ağırlık kazanınca dualar da böyle bir muhtevaya ulaşmıştır. Allah’tan af, mağfiret, cehennemden kurtulma, cennete girmeyi istemek sûfilerin dualarında yer alırsa da onlar daha çok ilâhî rızaya ermek, Allah’ın sevgisini kazanmak ve O’nu temaşa etme mutluluğuna ermek için dua eder.”¹⁸

Tasavvuf tarihinde dualarla ilgili iki hususa daha değinmek faydadan hali değildir. Buna göre “sûfilerin yaptığı duaların muhtevası zamanla değişmiş, meşrep farklılığı dualara da yansımıştır. İlk dönem zâhidleri Allah’ın azabından, gazabından ve cehennemden kurtulmak, cennete gitmek için dua ederken; daha sonraki devirlerde bunların yerini Allah sevgisi ve aşkı almış; son dönemlerde ise vahdet-i vücûdla ilgili kavram ve deyimler duaların özünü oluşturmuştur. Aynı zamanda ilk sûfi ve zâhidler daha çok nesir halindeki ifadelerle, çok seyrek olarak da manzum şekillerle dua ederken; sonraki dönemlerde manzum dualar rağbet görmüş, bazen mensur dualarda secili ifadeler de kullanılmıştır.”¹⁹ Tasavvuf hayatında zamanla şiir ve edebiyatın tesirli bir şekilde kullanılmasının dua, gülbank ve tercümanlarda da böyle bir halin ortaya çıkmasına neden olduğunda şüphe yoktur.

1.2. Gülbank

Farsça’da “gül sesi” manasına gelen kelimeye sözlüklerde birbirine yakın anlamlar verilmiştir. Bu bağlamda kelimenin “çoşkulu bir şekilde yüksek sesle bağırma, savaş esnasında askerlerin attığı nâra, bülbül sesi, müjde, bir makam adı”, “Mehterler nevbete başlarken ve selâtin ü vüzerâ süvâr olurken çavuşlar yek-dehen demsâz olurlar” şeklinde “algış”²⁰ yakın olarak tarif edildiği görülmektedir. Türkçe sözlüklerde kelimeye, “bir cemaat tarafından bir ağızdan makamla

¹⁸ Uludağ, “Tasavvufta Dua Anlayışı”, 9/535.

¹⁹ Uludağ, “Tasavvufta Dua Anlayışı”, 9/536.

²⁰ “Hayır dua” anlamına gelen bu kavramın metinlerde genellikle “alkış” şeklinde yazıldığı görülmektedir. Bu durumda kelimenin iki eli birbirine vurarak ortaya konulan alkışlamak eylemi ile karıştırılması söz konusu olmaktadır. Bu kelimenin gündelik dilde fiilen “hayır dua” anlamında kullanıldığı bir kültürel ortamın insanı olarak alkışlamak ile hayır dua arasındaki farkı ortaya koyacağı düşüncesiyle kelimenin algış şeklinde yazılmasının daha doğru olacağı kanaatinden hareketle metinde “algış” yazımı tercih edilmiştir. Nitekim “algış”ın zıddı olan “kargış” da “g” ile yazılmakta ve ifade edilmektedir.

çağrılan dua ve sürûd ve âhenk veya tekbir ve tehlil; vaktiyle mektebe yeni başlayan çocuğun hanesi kapısının önünde mektep çocuklarının ettikleri dua”; “âyinlerde ve bazı merasimde müteaddit adamlar tarafından dua ve algış tarzında hep bir ağızdan bağrışma” gibi karşılıklar verilmiştir. Gülbank okunması için daha çok “gülbank çekme” deyiminin yaygın olarak kullanıldığı bilinmektedir.²¹

Gülbank kelimesi Türk edebiyatında bu anlamların yanında “zafer havaları vuran kös sesi, zafer nârası”, “tekbir ve tehlil”, “dua ve zikir” ve “Hz. Peygamber’in adının arş ve semada yankılanması” gibi başka manalarda da kullanılmıştır. Fars ve Türk edebiyatlarında ezan için ayrıca “gülbang-i Muhammedi” ve “gülbang-i müselmâni” tamlamalarının kullanıldığı da görülmektedir.²² Abdülbaki Gölpınarlı ise konu hakkında şöyle bir açıklama getirmektedir: “Gül sesi anlamına gelen bu Farsça terkip, bülbül çilemesine denir. Bütün tasavvuf yollarında umumi bir terimdir ve gülbenk tarzında söylenegelmiştir. Tertiplenmiş dualara denir.”²³

“Gülbankler yapılacak işin hayırlı, uğurlu olması veya sağlık, esenlik, başarı dileğiyle ve kalıplaşmış bir ifade tarzıyla Allah’a yalvarıp yakarmayı dile getiren dua metinleridir. Osmanlı cemiyet hayatında çeşitli toplantılar yanında dinî törenlerde, özellikle tarikat âyinlerinde okunan birbirinden farklı gülbank metinlerinin en belirgin vasıfları, dualar gibi seci ve iç kafiyelerin de yardımıyla ve belli bir eda ile yüksek sesle okunmaya elverişli melodik bir yapıya sahip bulunmalarıdır. Gülbankler, genellikle bitirilen işin ardından gülbank çekmekle görevli kişi tarafından okunur.”²⁴

Osmanlı hayatında gülbank okuma geleneğinin gelişip yayılmasında tekkelerin ve tasavvuf erbabının önemli tesiri olmuştur. Doğum, ad koyma, sünnet olma, mektebe başlama, tarikata giren yeni dervişe arakiyye giydirme, evlenme gibi törenlerde ve cenazelerde bir şeyh veya hoca efendi tarafından gülbank okunmuştur.²⁵

“Mevleviyye, Bektaşiiyye ve Halvetiyye’nin bazı kollarının yanı sıra Yeniçeri Ocağı’nda da gülbank okunması yaygın bir adettir. Fütüvvet

²¹ Mustafa İsmet Uzun, “Gülbank”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 14/232. Ayrıca bkz. Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Kocabalı Yayınevi, 2002), 149.

²² Uzun, “Gülbank”, 14/232-233.

²³ Abdülbaki Gölpınarlı, *Mevlevi Âdâb ve Erkânı* (İstanbul: İnkilap ve Aka Kitapevleri, 1963), 19. Ayrıca bkz. Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, 149.

²⁴ Uzun, “Gülbank”, 14/233; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, 149; Mehmet Yazıcı, *Alevilik-Alevi Deyişlerinin ve Gülbanklarının Sosyolojik Analizi* (İstanbul: Çıra Yayınları, 2014), 134.

²⁵ Uzun, “Gülbank”, 14/233; Nuri Özcan, “Cenaze Gülbangi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/357.

ehli esnaf arasında yapılan yâran toplantılarıyla çıraklık, kalfalık, ustalık gibi esnaf teşkilatı merasimlerinde de gülbangin önemli bir yeri vardı.”²⁶

Gülbank metinleri genellikle Türkçe’dir. Çok uzun gülbank metinleri bulunduğu gibi birkaç cümleden ibaret olanlar da vardır. Gülbankler daima “Allah Allah illallah, Allah Allah eyvallah, Bism-i Şâh Allah Allah” gibi kalıplaşmış bir ifade içinde tekrar edilen “Allah” lafzı ile başlamaktadır.²⁷ Gülbank, hangi işin ardından çekilecekse ona işaret eden bir veya birkaç cümle ile devam eder, arkasından klasik dua cümleleri yer alır ki bu kısım gülbangin en uzun bölümünü teşkil eder. Nihayet Hz. Peygamber ve Hz. Ali’nin (farklı geleneklerde silsilenin dayandırıldığı ilk dört halifenin) adlarıyla, gülbank çekenin bağlı olduğu tarikat silsilesinin önde gelen bazı şeyhleri, özellikle de son şeyhin ismi anılır.²⁸ Bu kişilerden medet ve himmet talep edilmesinin ardından gülbank, “Demine devranına hû diyelim” sözüyle sona erer. Dinleyenlerin bir ağızdan yüksek sesle “hû” diyerek karşılık vermesiyle gülbank çekme işi tamamlanır. Bu son “hû” nefes yettiğinde uzatılır. Mevleviler’de gülbank çekilirken hazır bulunanlar sonuna kadar sessizce dinler ve sadece son “hû”ya iştirak ederler.²⁹ Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplarda ise gülbank çekme sırasında muhib ve dervişler peymançeye durarak niyaz vaziyeti alırlar, “yani ayakta bulunanlar ayağını ‘mühürler’, ellerini niyaz vaziyetinde tutarlar; oturanlar sağ ellerinin parmak uçlarını sol ellerinin parmak uçları üstüne koyacak şekilde yere değdirip üzerine secde eder ve gülbank sonuna kadar bu durumda kalırlar; gülbank bitince “hû” diyerek niyazdan kalkarlar. Ayrıca bu esnada belli bir âhenk ile “Allah Allah” diye zikrederek gülbange iştirak ederler.”³⁰ “Diğer tarikatlarda da dervişlerin, secde durumunda “Allah Allah” diye zikredip gülbank çekmeye katıldıkları bilinmektedir.”³¹

²⁶ Mustafa İsmet Uzun, “Türk Tasavvuf Edebiyatında Bir Dua ve Niyaz Tarzı Gülbank,” *İLAM Araştırma Dergisi*, 1/1 (1996), 72; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, 149; M. Saffet Sarıkaya, “Alevilik ve Bektaşiliğin Ahilikle İlişkisi - Fütüvvetnamelere Göre-”, *İslâmiyât* 6/3 (2003), 110-111.

²⁷ Bazı örnekler açısından bkz. Mehmet Ersal - Serpil Ersöz, “Alevi Gülbenglerinin Temel Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 65 (2013), 57.

²⁸ Ersal - Ersöz, “Alevi Gülbenglerinin Temel Yapısı”, 55.

²⁹ Uzun, “Gülbank”, 14/233; Gölpinarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, 104, 127, 130.

³⁰ Uzun, “Gülbank”, 14/233; Cenksu Üçer, *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015), 337-338; Ersal - Ersöz, “Alevi Gülbenglerinin Temel Yapısı”, 67.

³¹ Uzun, “Gülbank”, 14/233.

1.3. Tercüman

“Tercüman” kelimesinin de zaman zaman gülbank ile eş anlamlı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Ancak tercüman ile gülbank arasında önemli bir fark bulunmaktadır: Tercüman, yatağa girildiğinde, uykudan kalkıldığında, tıraş olurken, yeni ay görüldüğünde, bir kabir veya türbe ziyareti esnasında vb. hallerde bir kişinin kendisi tarafından okunabilmektedir.³² Gülbankta ise topluca yapılan bir merasim sırasında belirli bir âdâb içinde şeyh, dede, baba veya bu işle görevli kişilerce çekilme durumu söz konusudur.³³ Bu durumda kişinin kendi başına okuyabildiği dua metinleri için tercüman kelimesinin kullanılmasının, “tercüme-i hâl” tamlamasında da ifadesini bulan olayın kişinin kendisiyle irtibatlı görülmesinden ve “tercüme” kelimesinin bu anlam çerçevesine sahip olmasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Ayrıca genellikle Türkçe olan ve daha çok Bektaşiler’le fütüvvet ehli arasında yaygın olan tercümanların bilhassa manzum olanlarının bir kısmının müellifi belli olduğu halde gülbankların anonim olması da diğer bir farklılık olarak dikkat çekmektedir. Kaynaklarda “dâr, tâc, vudû, gusûl, ikrâr, vedâ, eşik, çamaşır, post, meydan, teslim, niyaz, tığ-bend, ziyaret-i türbe, tevbe, su, lokma, yatak, çırağ, hak, hayırlı vb.” başlıklar altında bir takım tercüman metinleri kayıtlıdır.³⁴

2. Alevî Nitelemeli Gelenek

Dua, gülbank ve tercümanlardan hareketle Alevî gelenek ve mensubu ocak ve gruplar hakkında bir değerlendirme yapmak için öncelikle Alevî nitelemeli geleneğin “neliği” hakkında daha önceki çalışmalarımızda ortaya koyduğumuz veri ve tespitlerden de yararlanarak bir çerçeve çizmek yerinde olacaktır. Anadolu’da yaşayan ve bugün itibarıyla daha çok Alevî olarak isimlendirilen ocak ve gruplar³⁵ hakkında bir değerlendirme yapıldığında, Alevilik

³² Ömer Faruk Teber, “Bektâşi Tercümanları”, *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* – 11/31 (2007), 211.

³³ Uzun, “Gülbank”, 14/233. Alevî geleneğe mensup kimi ocaklarda cem erkânında yürütülen hizmetlerde ocakzâde olan dedenin değil de, erkânda hizmet yürütenlerin okudukları dua metinleri için de tercüman denilebildiği görülmektedir. Ersal - Ersöz, “Alevî Gülbenglerinin Temel Yapısı”, 54.

³⁴ Uzun, “Gülbank”, 14/233; Ali Çavuşoğlu, “Ehl-i Beyt Sevgisi’nin ‘Tercümanları’”, *Marife* 4/3 (2004), 329-340; Teber, “Bektâşi Tercümanları”, 211-212.

³⁵ Alevî nitelemesinin Anadolu coğrafyasında Bektâşiler, Erdebil Süfiyân Süreği Tâlibleri (Kızılbaşlar) ana iskeletinde; Dede Garkınlılar, Ağu İçenler, Baba Mansurlular, Hubyarlılar, Keçeci Babalılar, Kureyşanlılar, Sinemilliler, Şücaaddin Velililer, Tahtacılar vb. söz konusu toplulukları ifade etmek üzere bir üst kimlik ya da şemsiye kavram olarak kullanılması XIX. yy.ın ikinci

kelimesinin, genel hatlarıyla bir nevi “boy-soy-aşiret” sistemine dayalı sosyal bir hayat sürdüren ve dinî hayatlarını daha çok tasavvuf ve tarikat hayatı kalıplarında şekillendiren topluluklar için bir *üst kimlik veya bir şemsiye kavram* olarak kullanıldığı görülmektedir.³⁶ Boy-soy-aşiret sistemli sosyal bünyelerine uyarlayarak aldıkları süfi karakterli İslam anlayışı, geçmişten günümüze Alevî nitelemeli ocak ve grupların sadece dinî hayatını şekillendirmekle kalmamış, iman ve ibadet hayatı dahil her şeyi bu alana hasreden Alevî gelenek mensupları, daha çok göçebe ya da yarı göçebe veya kırsal bölgelerde sürdürdükleri sosyal hayatlarını da yine tasavvuf ve tarikat hayatı kalıplarında şekillendirmiştir.³⁷ Aslında gelenek mensubu ocak ve gruplarda okunan dua, gülbank ve tercümanlar da bu çerçeveyi teyit etmektedir. Nitekim Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplarda bu ana karakter çerçevesinde, gerek erkân dışında sosyal hayatın her safhasında gerek erkân içinde yani cemlerde okunan dua, gülbank ve tercümanlar, geleneğin dua uygulamalarını da yine tasavvuf zihniyeti ve tarikat hayatı kalıplarında anlamlandırıp biçimlendirdiğini açıkça ortaya koymaktadır.

“Günümüzde daha çok Alevî nitelemesi ile anılan gelenek, gerek sosyal hayat gerek tarikat hayatı kalıplarındaki dinî yapı olarak “ocak sistemine” dayanmaktadır. Nitekim Alevî nitelemeli topluluklar kendi aralarında geleneksel anlamda *metbu ocak* olarak bilinen *ana ocak* ya da *baş ocaklar* etrafında teşkilatlanmış ve ana ocağa bağlı alt ocaklar oluşturmak suretiyle şekillendirdikleri söz konusu ocak sistemini günümüze taşımışlardır.³⁸ Alevî nitelemeli topluluklarda

yarısına ait bir gelişmedir. İrene Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*, çev. Turan Alptekin (İstanbul: Cem Yayınları, 1994), 53; Hasan Onat, “Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine”, *İslâmiyât* 7/3 (2003), 124; Ömer Faruk Teber, “Osmanlı Belgelerinde Alevilik İçin Kullanılan Dini - Siyasi Tanımlamalar”, *Anadolu’da Aleviliğinin Dünü ve Bugünü*, edit. Halil İbrahim Bulut (Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2010), 71. Hatta ülkemizde ve dünyada Alevî kelimesi söz konusu içerikle daha çok 1980-1990’lı yıllardaki gelişmelere bağlı olarak kullanılmaya başlanmıştır. Cenksu Üçer, *Anadolu’da Alevî Ocakları ve Grupları* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020), 44-46.

³⁶ Üçer, *Alevî Ocakları ve Grupları*, 463.

³⁷ Geleneğin tasavvufi boyutu hakkında ayrıca bkz. M. Saffet Sarıkaya, “Alevilik-Bektaşiliğin Tasavvufi Boyutu Üzerine”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 82 (2017), 9-23.

³⁸ Nejat Birdoğan, *Anadolu ve Balkanlar’da Alevî Yerleşmesi Ocaklar-Dedeler-Soyağaçları* (İstanbul: Mozaik Yayınları, 1995); Ali Yaman, *Alevilikte Dedeler Ocakları* (İstanbul: Ufuk Matbaacılık, 1998); Hamza Aksüt, *Aleviler Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan* (Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 2009); Mehmet Ersal, *Alevilik Kavramları ve Ocak Sistemi –Çubuk Havzası Örneği-* (Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2016).

ana ocak ve alt ocaklar yapısı, geleneksel kurumsal teşkilatlanma hali tekke yapılanmasına da etki etmiştir. Ana ocak ve bağlı alt ocaklar ya da bunun kurumsal teşkilatlanmış hali ana (*metbu*) tekke ve alt tekkeler şeklindeki yapı, sadece sosyal hayatla ilgili olmayıp daha çok tarikat hayatına dair uygulamaların hakim olduğu dinî hayat da tamamen bu yapıya uyarlanarak yürütülmüştür.”³⁹ Alevî geleneğe mensup ocaklar ve grupların okudukları gülbanklar ve tercümanlarda, gerek ocakların kendi içinde gerek diğer tasavvuf ekolleri arasında okunanlarda çoğunlukla benzer ifadeler ve kalıplar söz konusu olsa da gerek dil özellikleri gerek uzun-kısalıklar vb. özelliklerinde görülen bir takım farklılıkların yine gelenekte var olan farklı ocak gerçeğiyle bağlantılı olduğunda şüphe yoktur.

“Günümüzde Anadolu’da Alevî olarak nitelendirilen ocak ve gruplar kendi içlerinde bölgeden bölgeye, gelenekten geleneğe ve hatta ocaktan ocağa bir takım farklılıkları bünyelerinde barındırır. Bununla birlikte söz konusu grupların temel bazı ortak özellikleri mevcuttur. Alevî nitelemeli ocak ve gruplarda, “ilhâm ve keşf” temel bilgi kaynaklarından biri olarak kabul edilir ki gelenekte buna karşılık olarak “*duygu*” kelimesinin kullanılabilirdiği ifade edilmelidir.

Orijinal haliyle “Üçler” şeklinde isimlendirilen “Hakk, Muhammed, Ali” kabulü, Alevî nitelemeli ocak ve grupların esas olarak görülür. Bu kalıp ifadede yer alan *Hakk*, Allah’ı, Allah’ın varlığını ve birliğini; *Muhammed*, Hz. Muhammed’in peygamberliğini ve son peygamber olduğunu; *Ali* ise, Hz. Ali’nin evliyânın pîri ya da velâyet makamının pîri olduğunu ifade eder. Dolayısıyla bu kalıp ifade ve telakkî, İslâm tasavvuf ekollerinin temel kabullerinden biri olan “Ulûhiyyet, Nübüvvet, Velâyet” prensibinin ifade şeklidir.

Alevî gelenek mensubu ocak ve gruplardaki diğer merkezî motif *Ehl-i Beyt* kavramıdır. Özellikle XVI. yüzyılda cereyan eden sosyal ve siyasî olaylardan sonra, hassaten Osmanlı-Safevî mücadelesi sonrası süreçte Oniki İmam bağlantılı bir Ehl-i Beyt anlayışının hakim olduğu Anadolu ve çevre coğrafyadaki Alevî nitelemeli ocak ve gruplar, pek çok telakkisini Ehl-i Beyt kavramını merkez alarak oluşturmuştur. Bu bağlamda, imamlar, hilâfet, tevellâ-teberrâ, velâyet, seyyidlik, silsile, mehdilik, şefâat ve ahiretle ilgili bazı kabuller hep Ehl-i Beyt anlayışına göre şekillendirilmiştir.

³⁹ Üçer, “Ocak Sisteminin Dikkate Alınmasının Önemi”, 362-370. Amasya, Adıyaman ve Ankara Çubuk havzasındaki ocaklar için bkz. Harun Yıldız, “Amasya Yöresinde Alevilik: Ocak ve Yapılar”, *Uluslararası Amasya Sempozyumu: Tarih-Dil-Kültür-Edebiyat 2* (2017), 1527-1555; Fevzi Rençber, “Adıyaman Yöresi Alevî Ocakları”, *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (2013), 159-170; Ersal, *Alevilik Kavramlar ve Ocak Sistemi*, 63.

Geleneksel Alevî ocak ve gruplarda Tanrı-evren/insan ilişkisinde daha çok “vahdet-i vücûd” anlayışı hakimdir. İçinde “tevhîd” bablarıyla beraber 12 hizmet üzerinden yürütülen ve bir *zikir* toplantısı olan ‘cem’, âdâb ve erkânıyla ibadet hayatı ve uygulamaların temeline oturtulmuştur. Cemlerde erkân olarak okunan gülbanklar konumuz açısından dikkat edilmesi gereken önemli bir husustur. Kişinin insân-ı kâmil olarak yetiştirilmesi (seyr-i sulûk) için gerekli *âdâb ve erkân, dört kapı-kırk makam* çerçevesinde oluşturulmuştur.⁴⁰ Alevî nitelemeli ocaklar ve gruplar arasında öncelikle ocakzâdeler ve tâlibler şeklinde aralarında geçişkenlik olmayan iki ana insan unsuru bulunmakla birlikte dinî gelenek alanındaki hiyerarşik yapılanma, diğer tarikatlarda olduğu gibi, pîr, şeyh, dede, rehber, tâlib (mürîd) şeklinde oluşturulmuştur.

Geleneksel Alevî ocak ve gruplarda da diğer tarikatlarda olduğu gibi bireylerin yola girmeleri esastır. Söz konusu bu esas “*İkrâr Verme Cemi*” ile sağlanır ki bu bir *inâbe-biat* uygulamasıdır. Bütün Alevî ocak ve grupların Hz. Ali’ye ulaştırılan *silsileleri* (*şecere*) vardır ve bu esas “*el ele el Hakk’a*” olarak isimlendirilir. Tasavvufta Hz. Ali’ye ulaştırılan silsilelere “*silsiletü’z-zeheb*” denildiği malumdur. Temel ahlâki prensipler, diğer tasavvuf ekollerinin de benimseyip “*Edeb Yâ Hû*” kalıbında formüle ettikleri *eline-diline-beline sahip olmak* kabulü çerçevesinde şekillendirilmiştir.

Sıralanan ortak hususiyetlerin yanı sıra cem esnasında coşkuyu sağlamak için okunan *deyiş ve nefeslerin*, tasavvuf geleneğindeki *ilâhîler* ile aynı mahiyette kullanılması,⁴¹ cemlerde kullanılan saz ve keman gibi enstrümanların, kudüm, def veya ney ile aynı mahiyette anlamlandırılması⁴²; “mütû kable en temütû/ölmeden önce ölmek”, “hâsibû kable en tuhâsebû/hesaba çekilmeden önce hesaba çekilmek” gibi anlayışların *görgün*ün gerekçesi olarak kabul edilmesi; Alevîlerin gerek temel kaynak olarak kabul edilen âdâb ve erkâna ait eserlerinde gerek ozanların deyişlerinde gerekse Alevîlerce kaleme alınan kitaplarda kullanılan *dört kapı-kırk makam, üç sünnet-yedi farz, velâyet, evliyâ, ermek, ermişlik, kutb, ilhâm, küntü kenz* vb. örnekleri çoğaltılabilecek kavramların ana iskeleti oluşturduğu terminoloji göz önüne alındığında, günümüzde Alevîlik şeklinde

⁴⁰ Bazı Buyruk nüshalarında bunun dört kapı ve her kapıda yedi makam olmak üzere şekillendirildiği ifade edilmelidir. Metin Bozkuş, *Sivas Aleviliği* (Isparta: Fakülte Kitabevi, 2006), 283-286.

⁴¹ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1966), 301-302; İrene Melikoff, *Hacı Bektaş Efsanesinden Gerçeğe*, çev. Turan Alptekin (İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1999), 24-25.

⁴² Abdülkadir Sezgin, *Sosyolojik Açıdan Alevîlik-Bektaşilik* (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), 89.

isimlendirilen yapının ortak özelliklerinin tarikat hayatı kalıplarında anlam kazandığı açıkça ortaya çıkmaktadır.⁴³ Alevî ocak ve grupların temel eserleri olarak kabul edilen kaynaklar dikkate alınarak bir değerlendirme yapıldığında da bir velînin yaşadığı çevre ve kerâmetlerini ele alan Menâkıbnâmeler ya da Velâyetnâmeler'in; tasavvuf hayatında yürütülmesi gereken âdâb-erkânı ele alan Makâlât, Buyruklar ve Erkânâmeler ve benzeri kaynakların tasavvuf hayatı çerçevesinde kaleme alınan eserler oldukları açıkça ortadadır.⁴⁴

Günümüzde Anadolu'da kendileri için Alevî nitelmesi kullanılan ocak ve gruplardaki ortak özellikler dikkate alındığında bunların tasavvufî hareketlerde yer alan ortak unsurlara⁴⁵ tekabül ettiği açıkça görülmektedir.⁴⁶ Ülkemizde alan araştırmalarına dayalı yürütülen bilimsel çalışmaların verileri de bu çerçeveyi teyit etmektedir.⁴⁷

Alevî gelenek ya da geleneğe mensup ocak ve gruplar hakkında ortaya konulan bu çerçeve erkân dışı ve içinde okunan dua, gülbank ve tercümanların sağlıklı değerlendirilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu, geleneğin gülbank ve tercümanlarla ortaya koyduğu

⁴³ Cenkso Üçer, "Cemevi: Âdâb ve Erkânın İcrâ Edildiği Mekân", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 88 (2018), 61-62.

⁴⁴ Sönmez Kutlu, *Alevîlik-Bektaşîlik Yazıları, Alevîliğin Yazılı Kaynakları, Buyruk, Tezkire-i Şeyh Saft* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006), 31.

⁴⁵ Tarikatlar zikir, seyr-i sulûk gibi fiili; pîr, mürşid, şeyh, silsile, inâbe-biat gibi insanî ve tekke gibi maddî birtakım ortak unsurları ihtiva ederler. Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi* (İstanbul: Dergah Yayınları, 1990), 200-271; Osman Türer, *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi* (İstanbul: Seha Neşriyat, 1995), 107-163

⁴⁶ Alevî geleneğin tarikat olarak değerlendirilmesi gerektiği ve tasavvufî boyutu hakkında ayrıca bkz. Sayın Dalkıran, "Alevî Kimliği ve Anadolu Alevîliği Üzerine Bir Deneme", *Ekev Akademi Dergisi* 6/10 (2002), 109-110; Sönmez Kutlu, "Alevîliğin Dini Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Heterodoksi, Ortodoksi veya Metadoksi", *İslâmiyât* 7/3 (2003): 51-52; Doğan Kaplan, *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevîlik* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 161-308, 315; Sarıkaya, "Alevîlik-Bektaşîliğin Tasavvufî Boyutu Üzerine", 9-23; Üçer, *Alevî Ocakları ve Grupları*, 62-70.

⁴⁷ Hüseyin Bal, *Sosyolojik Açıdan Alevî-Sünnî Farklaşması ve Bütünleşmesi* (İstanbul: Ant Yayınları, 1997), 221; Yahya Mustafa Keskin, *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Alevîliği Elazığ Sünköy Örneği* (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2004), 103; Üçer, *Geleneksel Alevîlik*, 65-68; Ahmet Taşğın, *Türkmen Alevîler – Diyarbakır Örneği* (İstanbul: Ataç Yayınları, 2006), 43, 77; A. Faruk Sinanoğlu, *Türk Kültüründe Alevî-Bektaşî Olgusu (Malatya Örneği)* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008), 119-121; Halil İbrahim Bulut- Murat Çetin, "Gölyaka Alevîlerinin Dini İnanç ve Yaşantıları", *e-makâlât Mezhep Araştırmaları* III/2 (2010), 201; Fevzi Rençber, *Hakk Muhammed Ali Aşkî, Adıyaman Alevîleri* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2016), 30-34.

temel zihniyetin ve buna bağlı zemininin daha iyi anlaşılmasına, bu çerçevede geleneğin bir tasavvuf zihniyetine ve zeminine sahip olduğunun açıkça görülmesine katkı sağlamaktadır.

3. Alevî Geleneği ve Diğer Tasavvuf Ekollerinde Okunan Dua, Gülbank ve Tercümanlar

Yukarıda da işaret edildiği üzere gerek bir tarikat erkânı ya da herhangi bir merasimde şeyh, dede veya babanın önderliğinde cemaatle beraber toplu okunan gülbanklarda⁴⁸ gerek kişilerin kendi başına okudukları tercümanlarda⁴⁹ belirli bir format söz konusudur. Hemen hemen bütün tasavvuf ekollerinde özellikle de cebrî zikri uygulayanlarında gülbanklar daima “Allah Allah illallah, Allah Allah eyvallah, Bism-i Şâh Allah Allah” gibi kalıplaşmış bir ifade içinde tekrar edilen “Allah” lafzı ile başlamakta, gülbank, hangi işin ardından çekilecekse ona işaret eden bir veya birkaç cümle ile devam etmekte, arkasından gülbankın en uzun bölümünü teşkil eden klasik dua cümleleri yer almakta, nihayet Hz. Peygamber ve Hz. Ali’nin adlarıyla, gülbank çekenin bağlı olduğu tarikat silsilesinin önde gelen bazı şeyhleri, özellikle de son şeyhin ismi anılmakta, bu kişilerden medet ve himmet talep edilmesinin ardından gülbank, “Demine devranına hû diyelim” vb. sözlerle sona ermektedir. Bu esnada gülbanga iştirak edenler bir ağızdan yüksek sesle “hû, Allah Allah ” vb. ifadelerle gülbanga eşlik etmekte, gülbank çekenin “Demine devranına hû diyelim” diyerek gülbangı bitirme cümlesine de yine katılanların “Allah kabul etsin, âmin” anlamında “hû, Allah Allah” vb. ifadelerle karşılık vermesiyle gülbank çekme işi tamamlanmaktadır.

Ana hatlarıyla giriş, dua ve kapanış şeklindeki bu formatın Alevî geleneğe mesup ocak ve gruplarda da büyük oranda aynıyla muhafaza edildiği görülmektedir.⁵⁰ Alevî gelenekte genel olarak “Bism-i Şâh Allah Allah” ifadeleriyle başlayan gülbanklar, “Allah bir Muhammed Ali, Balım Sultan, Kızıldeli, pîrim Hünkâr Hacı Bektâşı

⁴⁸ Gölpinarlı, eserinde simat/somat (sofra-yemek), aşure, seyahat, şeb-i arûs, zıfâf, hatim, eşik, seyahat ve cenazeye dair çeşitli gülbank metinleri vermiştir. Gölpinarlı, *Mevlevî Âdâb ve Erkânı*, 127, 130. Gülbank ve tercüman bakımından en zengin malzemeye sahip olan Bektâşilik’te hemen her tören için ayrı gülbanklar tertip edilmiştir. İkrar, aşure, nevruz, çerağ, ad koyma, sünnet, lokma erkânı, sofrâ, gasil, cenaze, defin gülbankleri bunların belli başlılarıdır. Uzun, “Gülbank”, 14/233.

⁴⁹ Kaynaklarda dâr, tâc, vudû, gusûl, ikrar, vedâ, eşik, çamaşır, post, meydan, teslim, niyaz, tîğ-bend, ziyâret-i türbe, tevbe, su, lokma, yatak, çırağ, hak, hayırlı vb. başlıkları altında bir takım tercüman metinleri bulunduğu yukarıda işaret edilmişti. Uzun, “Gülbank”, 14/233.

⁵⁰ Ersal - Ersöz, “Alevî Gülbenglerinin Temel Yapısı”, 56.

Veli, ceddin Cibâli...” gibi ocakların kendi hiyerarşilerini ve ocak pirlerine yer veren sözcüklerle devam etmekte, hizmetin özelliğine göre söz gelimi sakka hizmetinde “sâkiyel-kevser Aliyye’l-Mürtezâ” gibi sembol isimler zikredilmekte, yine hizmetin ne olduğuna dair cemaati ön bilgilendirici ifadelerle söz gelimi, süpürgeci/carcı hizmetinde “Meydanlar pâk, günahlar affola”, kurban hizmetinde “Kurbanlarımız kabul ola, muratlarımız hasıl ola, tüyü başına binbir sevap yazıla”, sakka/suyu hizmetinde “Erenlerin sırrı dâim olsun, içenlere âb-ı hayat olsun, dertlilerimize devâ olsun, hastalarımıza şifâ olsun...” sürdürülmekte, duaların ana kısmında yine hizmetlerin mahiyetine uygun bir şekilde dünya ve ahiretle ilgili talepler zikredilmekte, dua bitirilirken yine hizmet piri ve ocak pirine “dil bizden nefes/nutuk Hasan Dede, Şücâeddin Veli’den ola...” türü ifadelerle yer verilmekte, “hû, gerçeğe hû, gerçeğe hû mümine yâ Ali, gerçeklerin demine hû, gerçeklerin keremine hû...” vb. ifadelerle de tamamlanmaktadır.⁵¹

Gerek derslerde gerek farklı ortamlarda “Bism-i Şâh” kalıbında yer alan Şâh ifadesinin “Hz. Ali’yi mi kastettiği?” hususunda bir takım sorular sorulduğu görülmektedir.⁵² Bu vesileyle konu hakkında bir açıklama yerinde olacaktır. Gülbank ve tercümanların giriş cümlelerinde yer alan bu kalıptaki Şâh ifadesiyle Allah’ın kastedildiği açıktır. Zira Şâh kelimesinden sonra “Allah Allah” ifadelerinin gelmesi, bunu beyan ve teyit etmektedir. Kaldı ki, Allah Teâlâ’ya “Şâh” isminin verilmesi sadece Alevî geleneğe ait bir hususiyet değildir. Tasavvuf kültüründe bu kullanıma zaten rastlanmaktadır. Nitekim kayıtlarda Amasya Kadir Gecesi İlahisi olarak yer alan, Burhan Özbakır tarafından derlenen, Osman Akbaş ve Fatih Koca tarafından düzenlenen ve yine Fatih Koca tarafından icrâ edilen⁵³ “Ey bizim Allahımız/ Dü cihanda **Şâhımız**/ Affeyle günahımız/ Bizi rüsvay eyleme”⁵⁴ şeklindeki Hüzzâm İlahî’de de Allah Teâlâ’nın “Şâh” olarak nitelendirildiği görülmektedir. Bu durum yine Alevî geleneğin bütün özellikleriyle tasavvuf ve tarikat hayatı kalıplarında şekillendiğini ve Alevî gelenek hakkında yapılacak bütün çalışma ve

⁵¹ Teber, “Bektâşi Tercümanları”, 211-212; Ersal - Ersöz, “Alevi Gülbenglerinin Temel Yapısı”, 56-67; Yazıcı, *Alevi Deyişlerinin ve Gülbanklarının Sosyolojik Analizi*, 135. Bu meyanda Adıyaman yöresinde dâr erkânında okunan örnek gülbank ve tercümanlar için bkz. Fevzi Rençber, “Alevî-Bektaşî Geleneğinde ‘Dârdan İndirme Erkânı’: Adıyaman Örneği”, *GİBTÜ İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1 (2020), 31-49.

⁵² Ersal - Ersöz, “Alevi Gülbenglerinin Temel Yapısı”, 56.

⁵³ Fatih Koca, “Amasya Kadir Gecesi İlahisi”, YouTube (1 Temmuz 2016), 0.29 - 0.40.

⁵⁴ “Ey Bizim Allahımız”, *Amasya Kadir Gecesi İlahisi*, der: Burhan Özbakır, düz. Osman Akbaş – Fatih Koca, İlahi Notaları (Erişim: 12.12.2020).

tartışmaların, mutlaka tasavvuf ve tarikat hayatı merkeze alınarak yapılması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplarda var olan bir nevi “boy, soy, aşiret” yapısına uyarlanmış bir tasavvuf anlayışı ve tarikat uygulamalarının, diğer tasavvuf ekollerine nispeten biraz daha farklılaşmalarına neden olduğunda şüphe yoktur. Söz gelimi, gülbanklar diğer tasavvuf ekol mensuplarında da şeyh, dede, baba gibi bir takım tarikat unvanı olanlarca ya da bu işle görevli kişilerce okunmaktadır. Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplarda bahse konu olan soy sürme esaslı bir nevi aşiret yapısına dayalı birbiri arasında geçişkenlik olmayan ocakzâdeler ve tâlibler şeklindeki yapının, gülbank okuyacaklar hakkında aynı paralelde ancak biraz daha net kuralların şekillenmesine neden olduğu anlaşılmaktadır. Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplarda gülbank ancak kutsal bir soydan geldiğine inanılan seyyidler (ocakzâdeler/ dedegân) tarafından okunabilir. Seyyid olmayan birinin gülbank okuması, geleneğe ve seyyid/dedelere karşı saygısızlık olarak kabul edilir ve okunan gülbankın da hiçbir değerinin olmadığına inanılır. Bu nedendir ki gülbanklar seyyid kuşağında devam etmektedir. Gülbankları ezberleme ve uygulama noktasında ocakzâdelerin kendi ailesinden kişilere aktarılması hususu kayıtlarda zikredilmektedir.⁵⁵

Bir nevi “boy, soy, aşiret” yapısına uyarlanmış olan tasavvuf anlayışı ve tarikat hayatı uygulamaları, gülbank alacak kişiler hakkında da bu yapıya uyarlanmış bir takım şartların ortaya konulmasına neden olmuştur. Buna göre, dedenin gülbank vereceği kişi veya ailenin bir ocak mensubu olması gerekmektedir. Ocak mensubu olmayan diğer bir ifadeyle Alevî olmayan kişi veya aileye gülbank verilmez. Bu ocakların sadece kendi içlerinde erkân yürüttükleri, başka ocaklardan olanların veya ocakzâde ya da tâlib olmayanların (yani Alevî geleneğe mensup olmayanlar) erkâna katılmadıkları bir gerçeklikte zaten doğal bir sonuçtur. Gülbank alacak kişi veya ailenin “yol düşkünü” olmaması esastır. Dedenin eli boş gülbank istenmez. Bir tâlibin ocakzâde/dededen gülbank alması için ya elinde “niyaz” olmalı ya da bir hizmet yerine getirmiş olmalıdır. Gülbank ailecek alınacaksa, niyaz için aile bireylerinden rızalık alınmış ve aile bireyleri arasında dargınlıklar giderilmiş olmalıdır. Ayrıca gülbank almak için doğal olarak cem erkânına katılmak ve erkânda ilgili bir görevi yerine getirmek gerektiği açıktır.⁵⁶

⁵⁵ Yazıcı, *Alevî Deyişlerinin ve Gülbanklarının Sosyolojik Analizi*, 135.

⁵⁶ Yazıcı, *Alevî Deyişlerinin ve Gülbanklarının Sosyolojik Analizi*, 138.

3.1. Mukayeseli Bazı Gülbank ve Tercüman Örnekleri

Çalışmamızın bu kısmında buraya kadar çizilen çerçevenin daha somut görülmesine yönelik bir takım gülbank ve tercüman örneklerine yer verilmiştir. Alevî gelenek mensubu ocak ve gruplarda okunan gülbank ve tercümanların, diğer tasavvuf ekollerinde okunanlarla hemen hemen aynı zihniyet kalıpları ve ifadeleri taşıyor olması burada gülbank ve tercümanların mukayeseli bir şekilde yer verilmesinin yerinde olacağını ortaya koymaktadır.

3.1.1. Sabah Gülbangi ya da Tercümanı

Sabah güne başlarken okunan farklı tasavvuf ekollerine ait gülbank ve tercümanlar şu şekildedir:

Alevî Gelenek	Halvetî (Cerrâhî) Gelenek	Mevlevî Gelenek
Bism-i Şâh, Allah Allah! Sabahlar hayrola, hayırlar feth ola, şerler def ola, münkir, münafık mat ola. Mü'minler zât ola ve sevine. Dışımız kuvvetli, içimiz kudretli ola. Allah, erenler yardımcımız ola. Her nazar haklarımızda hayırlı ola. Münkir, münafık boynundan Zülfikar-ı Haydar eksik olmaya. Gülbank-i Muhammedi, Nur-u Nebi Kerem-i Ali, Pirimiz kutb-u âlem Hünkar Hacı Bektaş Veli, üçler, beşler, yediler, kırklar, nâzirân, gâibân, evliyâ, enbiyâ, Kutb-u zaman,	Allah Allah, eyvallah! Sabahlar hayrola, hayırlar feth ola, şerler def ola. İstekler, niyâzlar kabul ola. Çerağımız rûşen ola. Vakitler küşâd ola. Münkir, münafık perişan ola! Demler, safâlar baki ola. Dem-i enbiya, sırr-ı evliya, üçler, yediler, kırklar, aşk-ı Mevla, nur-ı kerem-i İmam Ali, gülbank-i Muhammedi, pirimiz Sultan	Sabâh-ı şerif hayrola, hayırlar feth ola, şerler def ola; ashâb-ı hayrâtın ruh-ı revânı handân u şâd, kulub-i âşikan küşâd, demler, safâlar müzdâd ola. Dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Şems-i Tebrizî, Kerem-i İmâm Ali, (nur-ı Nebi) hû diyelim hûûû... ⁵⁹

⁵⁹ Yakup Şafak, *Gülbanglar* (Konya: Konya Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2013), 25.

Oniki İmân, Ondört ma'sum-u pâk, Onyedekerbestegân... Nur-u nübüvvet, sırr-ı velâyet, gerçekler demine Hû... ⁵⁷	Nureddin-i Cerrahî, Kerem-i Mevla, Ya Allah, Hûûû... ⁵⁸	
--	--	--

3.1.2. Sofra Gülbankları

Tasavvuf geleneğinde sofraya en önemli unsurlardan biridir. Bu itibarla, pişirilmek üzere erkân yerine getirilen yiyeceklerin dualanmasından, yemek pişirme esnasında, sofraların kurulması ve yemeğe başlarken, yemek sonunda ve kurbancı hizmetini veren görevlilerin görevlerinin başı ve sonunda olmak üzere pek çok gülbank ve tercüman uygulaması bulunduğu malumdur.

Alevî Gelenek	Halvetî Gelenek	Mevlevî Gelenek
Bismillah Bismi Şâh Allah Allah. Elhamdü lillah, Elhamdü lillah, Elhamdü lillah. Nimet-i Celil, Bereket-i Halil. Bu gitti ganisi gele. Hakk Muhammed Ali bereketin vere, yedirenlere nur-u iman ola, yiyenlere cennet taamı ola, gittiği yerler gam gussa görmeye.	Elhamdü lillah Allah, el-hamdü lillah yâ Allah, el- hamdü lillah, lâ ilâhe illallah hu, lâ ilâhe illallah Allah. Bu gitti ganisi gele. Hak berekâtın vere. Yensin eksilmesin. Taşsın dökülmesin. Kotoranlar, pişirenler, getirenler nur olsun. İçleri,	Nân-ı merdân, nimet-i Yezdân, berekât-ı Halilür- rahmân. Elhamdü lillah, eşşükrü lillah; Hakk berekâtın vere, yiyenlere nur-ı iman ola, erenlerin nân-u nimetleri müzdâd ola. Sımat sahibinin nezri makbul ola, cümle geçmişlerinin ve geçmişlerimizin

⁵⁷ Ömer Uluçay, *Gülbank Alevilikte Dua* (Adana: Ajans 1 Yayıncılık, 1992), 36.

⁵⁸ Uzun, "Türk Tasavvuf Edebiyatında Bir Dua ve Niyaz Tarzı Gülbank", 79. Anadolu'da Halvetî gelenek ile bazı Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplar arasındaki ilişkiler bağlamında bir örnek olay için bkz. Rifat Türkel, "Sofça Örneğinde Kalburcu Şeyhi Pir Ahmed Efendi ve Alevilik Anlayışı", *İnsan ve Toplum Dergisi* 6/1 (2016): 48, 52.

<p>Kazanıp getirenlere, pişip kotaranlara hayr-i hasenat, aşk-u şevk ola. Hizmet sahipleri hizmetlerinden şefaata bula. Hakk, Muhammed, Ali, Pirimiz Hünkâr Hacı Bektâş Velî destgirimiz ve şefaataçımız ola. İki cihanda yüzlerimiz ak, imanlarımız pâk ola. Göçenlerimize rahmet ve mağfiret ola, Oniki İmam, Ondört Ma'sum-ı Pâk, Onyedî Kemerbest efendilerimizin katarlarından, didarlarından ayırmaya. Cümlemizi ve cümle bendengâh-ı Ehl-i Beyt-i cehennem nazarından, zalimin zulmünden, kabir azabından emin ve muhafaza eyliye. Didarı ile mükafatlandır. Dertlerimize derman,</p>	<p>dışları sürûr olsun. Gönülleri aşk-ı ilâhî ve aşk- ı Resul ile dolsun. Yediğimiz nimet ibadete kuvvet olsun. Gözümüz sırlar görsün. Üçler yediler, kırklar, cümle veliyullahın himmetleri üstümüzde olsun. Devletimiz adl ile tâ kıyamet pâyidar olsun. Ordularımız düşmana galip olsun. Düşmanlarımız kahr-u tedmir olsun. Ümmet-i Muhammed'in âsileri ıslâh olsun. Hastalar şifayâb, dertlere derman olsun. Aşıklar vuslât bulsun. Bi- hürmeti aşk-ı ilâhî, nur-u Nebî, Kerem-i Ali, Gülbeng-i Muhammedî, selâmeti hâzırın, selâmet-i gâibun, üçler, yediler, kırklar İslâma boyun eğsin</p>	<p>ervâh-ı mukaddesleri handân ü şâdân ola. Muradlarımız hâsıl ola. Kulub-i âşıkân küşâde ola, demler safâlar ziyâde ola. Dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Cenâb-ı Şems-i Tebrizî, sırr-ı Ateş-bâz-ı Velî, hûû diyelim hûû...⁶² Mâ sûfiyân-ı râhim mâ tabla- hâr-ı şâhim Pâyende dâr yâ Rab in kâse râ vü han râ. Elhamdû lillâh, eş-şükrü lillah, Hak berekâtın vere; erenlerin nân ü nimetleri müzdâd ola; ashâbü'l- hayrâtın rûh-i revanları handân u şâdân, bâkiler selamette ola; bu gitti, ganisi gele; demler, safâlar ziyâde ola. Dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Ateşbaz-ı Velî, kerem-i İmam-ı Ali, (nur-i</p>
--	---	--

⁶² H. Hüseyin Top, *Mevlevî Usul ve Adabı* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007), 225.

<p>hastalarımıza şifa, borçlarımıza hayırlı eda'lar ihсан eyliye. Yurdumuzu, milletimizi üstün eyliye. Varlığımızı, birliğimizi, dirliğimizi sonsuz eyliye. Dar-ı bekâ olmuş ehl-i imanı rahmeti ile gani kıla. Lokma hakkına. Evliya keremine, cömertler cemine, erenler demine Hû.⁶⁰</p>	<p>cümle ırklar. Kalksın aradan dertler. Dem-i Evliyâullah sırrı Enbiyâ'ullah bi- şefaatihim ecma'ıyn. Vâris-i Hayder-i Kerrâr, sâki-i aşk-ı ilâhi, Pirimiz Sultan Nureddini'l- Cerrahî. Dem-i devranına Hû diyelim Hû. Tekabbel minna, Kerem-i Mevlâ yâ Allah Hu...⁶¹</p>	<p>Nebî) hû diyelim hûûû.⁶³</p>
---	---	--

3.1.4. Çerağ Gülbankları

Bilindiği üzere özellikle Alevî gelenek mensubu ocak ve gruplar ile Mevlevî gelenekte tarikat esnasında çerağ uyarmak önemli bir erkândır. Çerağ uyaran bütün gruplar bu işlemi yerine getirirken Nur suresinin 35 ve 36. ayet-i kerimelerini okumakla beraber bütün hizmet aşamalarında da gülbanklar çekilmekte ve tercümanlar okunmaktadır.

Alevî Gelenek	Mevlevî Gelenek
<p>Bismi şâh. Çırağ-ı dervişan, fahri dervişan zuhuri imân, küşad-ı meydan, kanunu evliya, kuvveti abdalân gerçek</p>	<p>Akşâm-ı şerif hayr ola, hayırlar feth ola, şerler def ola. Çerağ-ı rûşen, fahr-i dervişân, ziyâ-i iman, kânun-i merdân. Dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı</p>

⁶⁰ Uluçay, *Gülbank*, 34.

⁶¹ Muzaffer Ozak, *Ziyet-ül-kulub (Kalplerin Ziyeti)* (İstanbul: Salah Bilici Kitabevi), 58.

⁶³ Şafak, *Gülbangler*, 30.

<p>erenler demine hû Allah dost...⁶⁴</p> <p>Çerağ-ı rûşen, fahr-i dervîşân, zuhûr-i iman, himmet-i pîran, Pîr-i Horasan, kûşâd-ı meydan, kuvve-i Abdalân, kânun-i evliya. Gerçekler demine Hû...⁶⁵</p>	<p>Şems-i Tebrizî, Kerem-i İmam Ali, nur-ı Nebî hû diyelim hûûû.⁶⁶</p>
--	---

3.1.4. Cem ya da Erkân Bitiş Gülbankları

Alevî Gelenek	Kâdirî Gelenek	Mevlevî Gelenek
<p>Bism-i Şâh!</p> <p>Elhamdülillahillezî nevvere kulûbe'l-ârifine binûri'l-irfani ve'l-iykan ve zeyyene sudûre's- sâlikine bizîneti'l-ilmî ve'l-hilmi ve'l-îşki ve'l-viddân ve eddebehüm biâdâbi Resulullâhi ve erkânı Ali veliyyullah aleyhi salâvâtirrahman. Allahümme salli ve sellim alâ nuri Seyyidina Muhammed ve Ali ve'l-Fatîma ve'l-Hatice ve âlihîm ecmeîn! Vakitler hayr ola! Hayırlar</p>	<p>Allah Allah Allah, yâ Allah illallah, illallah, illallah, vahdehû lâ şerike lehû illâ hu, illâ hu, illâ hû. Lâ ilâhe illallah, Hak Muhammed Resulullah. Hayırlar fethola. Şerler defola. Meydanlar kûşâd ola. Çerağlar rûşen ola. Sadırlar keşfol. Aşıklar menzil bula. Asiler islâh ola. Aşkımız, tâatımız ziyade ola. Gönüller</p>	<p>İnâyet-i Yezdân, himmet-i merdân, mübârek vakitler hayr ola, hayırlar fethola, şerler defola. Sâhib-cem'iyetin murâdı hâsıl ola. Bi'l cümle sâhib-i hayrâtın ervâhı şâd ola. Bu gitti ganisi gele. Demler, safâlar müzdâd ola. Dem-i Hazret-i Mevlânâ, sırr-ı Şemsi Tebrizî, Kerem-i İmam-ı Ali, (nur-i Nebî)</p>

⁶⁴ Nazmi Tombuş, "Bektaşî Duaları", *Çorumlu* 55 (1945), 13.

⁶⁵ Uluçay, *Gülbank*, 63.

⁶⁶ Şafak, *Gülbangler*, 14.

<p>feth ola. Şerler defola. Mü'minler bermurad ola. Münkirler mât, münafıklar berbad ola. Demler dâim, cemâl kâim, gönüller şâd, meydanlar âbâd ola. Dostlar mesrûr, sırlar mestûr, gönüller pürnûr, hanedân-ı fukara ma'mur, muradlar hâsıl ola. Erkânlar kabul, niyazlar makbûl, sâlikler fuhûl ola. Âşikânın matlûbu hâsıl ola. Dem-i devrân-ı hanedân dâim ve bâkî ola. Düşmanlar mahkûr, mü'minün-ü mü'minât mansûr ola. Düşmânân-ı âli âbâ hakîr ve fânî ola. Dil-i sâdikân mütecellî, bezm-i âşikân mütehallî ola. Al-i âbâ emrine 'inkiyad eden ârifân, muhibbân, sâdikân dünya ve ukbâ aziz ve memnun ola. Cümle belâ ve kazadan masûn ola. Düşmanları hor ve hakîr ve zebûn ola. Hakk Muhammed,</p>	<p>maksûdunu bula. Aşıklar vuslât bula. Kafirler, zalimler kahr-u tedmir ola. Hastalar şifayâb ola. Dertliler devâ bula. Din-ü devlet, vatan-ü millete hizmet edenler iki cihanda aziz ola. Bi hürmet-i aşk-ı ilâhî. Nur-u Nebî. Kerem-i Ebabekir, Ömer, Osman, Ali. Bi-hürmeti dem-i İmam-ı Hasan-ı müctebâ ve İmam-ı Hüseyin-i Şehid-i Kerbelâ. Ve bi-izzeti bükâ-i Fatıma't-üz-Zehra ve vefây-ı Hatice't-ül-kübrâ. Üçler, yediler, kırklar. Dem-i Hazreti Pir. Selâmet-i hâzırûn, selâmet-i gâibûn... Meded yâ Ali. Meded yâ Ali. Meded yâ ehl-i beyt-i Resulallah. Meded yâ</p>	<p>hû diyelim hûûû.⁶⁸</p>
---	---	--------------------------------------

⁶⁸ Şafak, *Gülbangler*, 13.

<p>Ali cümlemize muîn ve zâhir ola... Himmet-i aliyyeleri hâzir ve nâzır ola. İltifât-ı a'lâları ve ruhâniyet-i ulyâları hemîşe yâr ve yâverimiz ola.</p>	<p>Ricâlullah. Meded yâ Ricâlullah. Meded yâ Ricâlullah. Meded yâ Ehl-i Bedr. Meded yâ Ehl-i Bedr. Meded yâ Ehl-i Bedr. Medet yâ Abdülkadir. Medet yâ Abdülkadir. Medet yâ Gavs'ül-a'zam. Medet yâ Ahmet Rufâî. Medet yâ Ahmet Rufâî. İmdat yâ Ebâ alemeyn. Medet yâ Ahmet Bedevî. Medet yâ Ahmet Bedevî. İmdat yâ Ebâ Nesebeyn. Medet yâ İbrahim Düsûkî. Medet yâ İbrahim Düsûkî. İmdat yâ İbrahim Düsûkî. Ebû Uyûn. Medet yâ Nureddin el- Cerrâhî. Medet yâ Nureddin el- Cerrâhî. İmdat yâ Ebû Füyûzât. Tekabbel minnâ. Kerem-i Mevlâ yâ</p>	
---	--	--

	Allah... Hû... Hû... Hû... ⁶⁷	
--	---	--

Makale sınırlılığı içerisinde tablo ile fazla yer işgal etmemek için Alevî geleneğe ait söz konusu gülbangın bazı ilgili bölümlerine burada yer vermek konumuzun çerçevesini somut olarak teyit edecektir. "...Hâlık-ı Yektâ, Ferd-i bihemtâ, Mûcid-i mevcudât, Râzık-ı mahlûkât, yani Hazret-i Perverdigar Celle Celâlühû kavim-i sırat-ı müstakimden ayırmaya, bol nasib ve kısmetler ve feth-i fütuhâtlar kerem ve inâyet eyleye...Seyyid-i kâinât, mefhar-ı mevcudât, Sultânü'l-enbiyâ-i ve'l- mürselin, muktedâü'l- evliyâ-i ve'l-muttakîn limahbûbi Rabbülâlemin, halifetullâh alâ cemîi'l- mahlûkâti'l-evvelin ve'l- âhirin yani Hazret-i Ahmet Muhtar aleyhi salâvâtullah fi külli'l- leyl ve'n-nehâr; Şâh'ı Merdân, şir-i Yezdân, mazhar-ı Rahmân, nâsır-ı ehl-i imân, kâtiu'l- küfr ve't-tuğyân, hâlifetullah ale'l-âlemin. Nefs-i pâk hayrül-mürselin, yani Hazret-i Aliyyül Murteza sâlâvâtullah, mâdâmet'ül-arz ve's-semâ; ve Seyyide-i ma'sûme'l-ulyâ Hazret-i Fâtümetü'z-Zehrâ ve Haticetü'l-Kübra, nur dide-i Peygamber şepir-i şepper seyidüne'l-İmam Hasanül-Müctebâ ve'l-Hüseynü Mazlûmu's-şehidü'l-Kerbelâ, seyidü's-sâcidin Ali Zeynel Abidin...efendilerimizin şefaatlarından mahrum eylemeye...Adem Safiyyullah, Nuh Neciyyullah, İbrahim Halîlullah, Musa Kelimullah, İsâ Mesihullah cümle Enbiya vel-Mürselin Efendilerimizin dembedem iltifat-ı tayyibeleri ve ruhâniyet-i âliyyeleri müeyyid ve müzahirimiz ola. Selmân-ı Fârisi, Ammâr b. Yâsir, Ebû Zerr Gıfârî... cümle Kemerbestegân-ı Âl-i Âbânın himmet ve inayetleri üzerimize hâzır ve nâzır ola... Tâcü'l-Arifin, Kutbu'l-Vâsilin, Sultânü'l-Âşikîn, Pîrimiz, üstadımız ve melce-i melezzimiz Hazret-i Hünkar El-Hac Seyyid Muhammed Bektâş-ı Velî kaddesallah sırrehu'l-âli efendimizin ruhaniyet-i tayyibeleri canperverimiz ola. Himmetleri muîn ve yaverimiz ola...Balım Sultan, Pîrân-ı Horasan ve bâhusus Seyyid Ali Sultan, Abdâlân-ı Rum, Kalenderân-i Türkistan, Meşâyih-ı Arabistan, Zümre-i İhtiyar, Tife-i Ebrâr, Sahibân-i ikrâr, Dervişân, Âşıkân, Muhibbân, Sâdikân, Mürşid-i Kâmil Hoca Ahmet El-Yesevî, Şeyh Lokman Perende, Hasan El-Basrî, Ma'ruf-u Kerhî, Şeyh Seriy Es-Sakatî, Cüneyd-i Bağdadi, Bâyezid-i Bistâmi, Şeyh Şibli, Mansur-u Hallâcî, Sultan'ül Evliyâ Mürebbiyü'l-Arifin Fahr'ül-Muhakkıkîn Hatm-i Velâyet-i Muhammediyye Muhyi'l-Millet-i ve'd-Din Ebu Abdullah Muhammed b. Ali İbnü'l-Arabî el-Tâi el-Hatemî el-Endulûsî kuddise sırrahu'l-âli, Evhahüddin-ı Irâkî, Şihabuddin-ı Sühreverdî, Şemsüddin-i Tebrizî, Mevlânâ Celâlüddin-i Rumi, Mahbub-u

⁶⁷ Ozak, *Ziyinet-ül-kulub*, 114.

Kurretü'l-ayn ve sahibü'l-alemeyn Seyyid Ahmet er-Rufâî ve Şeyh Demirtâşi el-Halvetî, Abdülkadir el-Geylânî, Seyyid Ahmet el-Bedevî, Muhyî'l-Millet-i ve'd-Din Simavnavî Bedrettin ve Pîr-i Nakşî Mehmed Bahaeddin, Hacı Şa'ban-ı Velî, Şeyh Muhammed Nur El-Arabî, Rehber-i hakikat Şeyh ibn İsa ve Nur el-Azhar Abdüsselam Esmer, Şah Nîmetullah Velî, Şah Fazlullah-ı Nâimî, Cemaeddin Sultan, Sarı İsmail Sultan, Hâcım Sultan, Baba Resul Sultan, ... Pîr postnişini Tûrâbî ve Dede Baba Muhammed Ali kaddesallahu esrârehumul maâli, himmetleri ve zâhir kerametleri ve bâhir velâyetleri üzerimize hâzır ve nâzır ola. Mürîdân, abdalân, dem-i devrân dâim ve kâim ola. Zahirde hâkî, hakikatta bâkî eyleye!... Erkânlar tamam, meydanlar ber-kiyâm, muhabbetler ber-devâm ola... Kerem-i Seyyid-i Kâinât, Sırr-ı Aliyy'ül-Murtaza, demi devrân-ı Hazret-i Pîr-i destgir, gerçekler keremi ile gerçekler demine HUUU!... diyelim HUUU!..."⁶⁹

Gündelik hayattan ve erkân içerisinde okunan gülbank ve tercümanlardan verilen bu örneklerin kasdımızın anlaşılması için yeterli olduğu değerlendirilmektedir. Farklı tasavvuf ekollerine ait gülbank ve tercümanlarla ilgili yayınlarda, uykudan uyanma, sabah, sabah meydan, sabah vazifeye başlama, akşam, akşam uykuya yatarken, sofrâ, lokma, yemek (pişirme/düşürme), yemeğe başlama, yemek sonrası, isim koyma, tıraş (başlarken ve bitince), nikah/zifaf, hatim, mukabele, sefer/yol, gaza, bayram, nevrüz, şeb-i arûs, iftar, aşure, matem, defin/cenaze, dâr erkânı, tevbe-istiğfar, kabir ziyareti (evliya türbeleri, şehit mezarları ve diğer mezarlar) gibi gündelik ve dinî-sosyal hayatla ilgili olanların yanı sıra; tarikat hayatı bağlamında tâc vurunma, tığbend bağlama, teslim taşı, kanberriyye, hırka, tennure; tarikat erkânı bağlamında, erkân mekanının açılması, meydan, cem ve erkânı başlatma, cem ve erkânlarda yürütülen hizmetlerin hemen hemen hepsinin öncesi, esnası ve sonrasında söz gelimi, dedenin cemi başlatması, rehber, zâkir ve diğer hizmet sahiplerine görevi tevdi etmesi, tarikat abdesti, tevbe-istiğfar, bağışlanma, post hizmeti ve meydancı, süpürgeci, rızalık alma, çerağ, cem birleme, ikrâr alma, kurban hizmeti (hayvanın meydana getirilmesi, tekbirlenmesi ve sonrası), miraçlama ve semah, duâgu (semâ), sakka, lokma hizmetlerinde, cem ve erkânların sonu ve bitişinde okunan farklı gülbank ve tercüman metinlerinin yer aldığı görülmektedir.

Burada Alevî geleneğe ait gülbank ve tercümanların gerek amatör gerek akademik yayınlar arasında daha fazla bir yekun tuttuğu dikkat çekmektedir.⁷⁰ Bunda dünyada ve ülkemizde özellikle 1990'lı

⁶⁹ Uluçay, *Gülbank*, 28-31.

⁷⁰ Burada gelenekte dua ve gülbanklar hakkında yapılan müstakil çalışmalar ile bazı akademik çalışmalara yer vermekte fayda görülmektedir: Uluçay, *Gülbank*

yıllarda görülen gelişmeler ve bu bağlamda ortaya çıkan kimlik politikalarının Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplar üzerindeki etkisinin ana sebeplerden biri olduğunda şüphe yoktur.⁷¹

4. Gülbank ve Tercümanlarda Yer Alan Zihniyet Yapısı

Gerek Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplarda gerek Mevlevîlik, Kâdirîlik, Halvetîlik gibi özellikle silsile olarak kendilerini Hz. Ali'ye dayandıran ve cehrî zikri esas kabul eden tasavvuf ekollerinde hem dinî-sosyal hayatta hem tarikat erkânında okunan gülbank ve tercümanlar, biçimsel açıdan incelendiğinde genellikle “Bismişah,” “Allah Allah” ifadeleriyle başlayıp, “Gerçekler Demine”, “Erenler Demine”, “Gerçeğe Hü” şeklindeki ifadelerle bitmektedir.

Gündelik hayatta ve erkânda okunan dua, gülbank ve tercümanlarda Alevî gelenekte Üçler olarak isimlendirilen “Hak-Muhammed-Ali / Uluhiyyet, Nübüvvet, Velayet” olgusunun, başlı başına Hâtemü'l-enbiya Hz. Muhammed (sas) vurgusunun, beraberinde Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Hz. Fatıma ve Hz. Hatice isimlerinin, Hz. Ali, Ahmet Yesevi, Abdülkadir Geylânî, Şems-i Tebrizî, Mevlânâ, Hacı Bektâş-ı Velî vb. isimler örneğinde görüldüğü

Alevilikte Dua; Ali Adil Atalay, *Alevi Duaları Gülbankları* (İstanbul: Can yay. 2003); Cemal Şener, *Alevilerde Dua (Gülbank)* (İstanbul: Karacaahmet Sultan Kültür Derneği, 2008); Ali Bektaş, *Alevi Bektaşilerde Açıklamalı Dualar Gülbanklar* (İzmir: Etki Yayınları, 2013); Binali Doğan, *Alevi İnancında-Anadilde İbadet Hakk'a Yürüme Erkanı ve Dualar* (İstanbul: Erikli Baba Kültür Derneği Yayınları, 2014); Sevgi Öz, *Alevi-Bektaşî İnancında Gülbank Dua ve Değişler* (Ankara: Kültür Ajans Yayınları, 2016); Remzi Kaptan, “Alevi Duaları Gülbanklar,” <http://www.alevitentum.de/Gulbanklar.pdf> Erişim, 1 Eylül 2020; Ali Duymaz, “Alevi-Bektaşî Belleğine Cönklerden Katkılar: Terceman ve Gülbanklar”, *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşîlik Sempozyumu*, ed. Orhan Kurtoğlu, Ayşe Çamkara Erginer (Ankara: Hacı Bektaş-ı Velî Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2018), 1/437-448; Mustafa Kıranatlıoğlu, “Alevi Bektaşî Geleneğinde Yemek Duaları”, *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşîlik Sempozyumu*, ed. Orhan Kurtoğlu, Ayşe Çamkara Erginer (Ankara: Hacı Bektaş-ı Velî Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2018), 2/ 65-74; Esra Pakdemir, *Anadolu Aleviliği'nde Gülbank ve Niyaz Anlayışı* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020). Bu arada son zamanlarda Mevlevî Gülbankları hakkında bir makale kaleme alan Fatih İyiyol ilgili makalesinde konuya “1. Alevî-Bektaşî Kültüründe ve Diğer Sufî Ekollerinde Gülbanklar” başlığıyla başlamıştır. Fatih İyiyol, “Mevlevî Gülbankları ve Mevlevî Gülbanklarının İşlevsel Açısından Tahlili”, *Turkish Studies* 9/6 (2014), 586.

⁷¹ Necdet Subaşı, “Türk Modernleşmesi ve Aleviler”, *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü*, edit. Ahmet Yaşar Ocak (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009), 110; Abdullah Alperen, “Alevî(lik) Modernleşmesine Dair Düşünceler”, *Dem Dergi* 2/6 (2009), 76, 79; Üçer, *Alevî Ocakları ve Grupları*, 17-21.

üzere tasavvuf ve tarikat hayatının en önemli unsurlarından silsile, mürşitlik ve pîrlik hususunun, Ehl-i beyt kavramı ve bağlamında Oniki İmam, On Dört Ma'sum-i Pâk, On Yedi Kemerbest kavramlarının, tasavvufun temel hedefi olan "insan-ı kâmil" meselesinin, tasavvufun iki ana ilkesi olan irşadı ve ilm-i ledünnü temsil eden⁷² 'Hz. Hızır' motifinin, gavs, kutub, mürşid, pîr vb. sıfatlarla anılan eren/evliyânın himmet ve yardımlarının talep edilmesinin, gönül temizliği, mürşide bağlılık konusunun, "Edep Ya Hu" kalıbında ifadesini bulan "eline- diline- beline sahip çıkmak" prensibinin, müminlere dua, münafıklara bedduanın, Hz. Hüseyin'in şehit edilişi, susuzluğu merkezinde Kerbelâ olayının ve bağlı olarak Yezid'e bedduanın ana iskeleti oluşturduğu görülmektedir. Aynı zamanda dua, gülbank ve tercümanlarda şeytanın şerrinden, kazalardan, belalardan, kabir ve cehennem azabından korunma isteği, dünyada huzur ve refaha kavuşmak için niyazlar, günahkarlık vurgusu, tövbe, günahlardan sıyrılmak ve bağışlanma arzusu, ahiret vurgusu, şefaate ve didar (Allah'ın yüzü) görmeye erişmek konuları sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Doğumdan ölüme; sabah güne başlarken, gün boyunca yapılan yemekten yolculuğa iş ve işlemler ile gün sonuna dinî-sosyal hayat ve dinî hayatta ve tarikat erkânında okunan dua, gülbank ve tercümanlardaki kavramlar ve kabuller, bunların baştan aşağıya tasavvuf ve tarikat hayatı bağlamında şekillendiğini, bu itibarla Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplarla diğer tasavvuf ekollerinin aynı zihniyet algılarına sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplarca okunan dua, gülbank ve tercümanların, özellikle cehrî zikri kabul edip uygulayan bazı diğer tasavvuf ekollerinde okunan dua, gülbank ve tercümanlarla hemen hemen aynı ifadeleri taşıyor olması da son derece dikkat çekicidir. Bu da Alevî nitelemeli geleneğe mensup ocak ve grupların, diğer tasavvuf ekollerindeki türdeşleriyle aynı zeminde değerlendirilmesi gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

5. Dua, Gülbank ve Tercümanlardan Hareketle Alandaki Bir Takım Tartışma Konularına Dair Bazı Değerlendirmeler

Alevî gelenekte okunan dua, gülbank ve tercümanlar ve diğer tasavvuf ekollerinde okunan dua, gülbank ve tercümanlarla ilgili buraya kadar çizilen çerçeve alanda yürütülen bir takım tartışma konularına dair bazı mülâhazaların paylaşılmasında yarar olduğunu ortaya koymaktadır.

⁷² Süleyman Uludağ, "Hızır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 17/409.

5.1. Alevî Geleneğe Mensup Ocak ve Grupların Diğer Tasavvuf Ekollerindeki Türdeşleriyle Kıyaslanması Gereği

Alevî gelenekte okuna dua, gülbank ve tercümanlar, Alevî gelenek ve mensubu ocak ve grupların diğer tasavvuf ekollerine kıyaslanması gerektiğini açıkça göstermektedir. Dinî-sosyal hayat ve dinî hayatta ve tarikat erkânında okunan dua, gülbank ve tercümanlardaki kavramlar ve kabuller bunların baştan aşağıya tasavvuf ve tarikat hayatı bağlamında şekillendiğini, bu itibarla Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplarla diğer tasavvuf ekollerinin aynı zihniyet algılarına sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplarca okunan dua, gülbank ve tercümanların, özellikle cehrî zikri kabul edip uygulayan bazı diğer tasavvuf ekollerinde okunan dua, gülbank ve tercümanlarla hemen hemen aynı ifadeleri taşıyor olması da son derece dikkat çekicidir. Bu da Alevî nitelendirilebilir geleneğe mensup ocak ve grupların, diğer tasavvuf ekollerindeki türdeşleriyle aynı zeminde değerlendirilmesi gerektiğini ve bunların mukayese edilebilir türdeşler olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

İşin hakikat bu olmasına rağmen, Alevî geleneğin yanlış bir şekilde ısrarla Sünnilik ile kıyaslanmaya çalışıldığı dikkat çekmektedir. Böyle bir gayret ise maalesef olayın ve olgunun kendi zemininde görülmesi ve tartışılmasını engellemektedir. Alevî gelenek ile Sünnilik mukayese edilebilir türdeşler olmadığı için de yapılan kıyaslar ve tartışmalar doğal olarak doğru sonuçlar vermemektedir.⁷³ Bu bağlamda bir tevhid/zikir erkânı olan cemin diğer tasavvuf ekollerindeki zikir âyiniyle değil de namazla; cemevinin dergah ve tekkelerle değil de camiyle; Alevî gelenekte farklı ocaklarda 9, 10, 12, 15 gün olarak değişik sayılarda tutulan Muharrem orucunun, diğer tasavvuf ekollerinde 10 gün aynı zihniyet ve pratiklerle tutulan Muharrem orucuyla değil de Ramazan orucuyla; dede, babaların diğer süfi gruplardaki şeyh, dede, babalarla değil de imamlarla kıyas edilmesi türünden çoğaltılabilecek mukayeseler bu çerçevede zikredilebilir.

Aynı tavrın gülbank ve tercümanlar noktasında da yürütüldüğü görülmektedir. Gülbank ve tercümanların, diğer tasavvuf ekollerinde de aynı isimle ve hemen hemen aynı kalıp ifadelerle okunan gülbank ve tercümanlarla değil de; camide yapılan dualarla kıyaslanıp cemaatin duaların kabul olmasına yönelik “âmin” demesi ile cemlerde cemaatin “Allah Allah, Eyvallah Hû, Gerçeğe Hû” demesi üzerinden bir mukayese,⁷⁴ haliyle doğru sonuçlar vermemektedir.

⁷³ Cenksu Üçer, “Alevilik; Yapılar, Grupların Temel Özellikleri ve Bazı Mülâhazalar”, *Dinî Araştırmalar*, 12/33 (2009), 84-86.

⁷⁴ Ersal - Ersöz, “Alevî Gülbenglerinin Temel Yapısı”, 67-68.

Halbûki, mukâyese cami ortamı ve temel ibadetler gerçekliğiyle değil de, diğer tasavvuf ekollerindeki gülbank ve tercüman uygulamalarıyla yapılırsa, bütün bu geleneklerde aynı isimlendirmelerin, aynı uygulamanın, aynı ifadelerin var olduğu görülecek ve dolayısıyla kıyas doğru sonuçlar verecektir. Zira özellikle silsilelerini Hz. Ali'ye dayandıran ve cehrî zikri esas kabul eden diğer tasavvuf ekollerinde de gülbank ve tercümanlar, aynı Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplarda olduğu gibi "Hû diyelim, Allah Allah, Yâ Allah Hû" vb. ifadelerle bitmektedir.

Halbûki, gerek tarikat içinde gerek dışında okudukları dualara "gül sesi ve bülbül şakıması" anlamına gelen "gülbank" demek suretiyle bir isimlendirme yapan Alevî ocaklar ve gruplar ile diğer tasavvuf ekollerinin aynı kavram ve sembollere vurgu yaptığı, bu bağlamda gülbanklarla irtibatlı olarak görülebilecek gül, bülbül, seher vakti⁷⁵ vb. vurguların da hep ortak olduğu açıktır. Bu itibarla gerek Alevî ocaklar ve gruplarda gerek diğer tasavvuf ekollerinde "gül, bülbül, seher" vb. temel semboller hep aynıyken; bütün bu gelenekler gülbanklar için de "gül sesi ve bülbül şakıması" bağlamında bir yakarışı aynı çerçevede anlamlandırmışken; bunların birbirleriyle kıyaslanarak türdeşliklerinin değerlendirilmesinin daha sıhhatli bir yol olduğu açıktır.

5.2. Gülbank ve Tercümanlar Bağlamında Türkçe İbadet Tartışmaları

Gülbanklar ve tercümanlar vesilesiyle, konuların çoğu zaman bilimsel bilgiyle ve metodik bir biçimde değil de daha çok hissi, gündelik tartışmalar ve bazen de ideolojik tavırlarla ele alındığını gösteren ve Kur'an'ın gerek erkân içinde gerek dışında Türkçe okunması sonucunu doğurduğu düşünülen ve oldukça sloganlaştırılmış olan "Türkçe ibadet tartışmalarına" da göz atmak yerinde olacaktır. Daha önceki bir çalışmamızda işaret ettiğimiz üzere, "tasavvufî oluşumlar, genelde yaptıkları zikir ya da çektikleri kelime-i tevhid esnasında neşveyi sağlamak üzere okudukları deyiş/nefes/ilâhileri doğal olarak ana dillerinde okumaktadır. Türkiye'de söz gelimi Kâdirilerin, tarikat yürütürken okudukları ilahilerin -bir kaç Arapça yaygın ilahi hariç- Türkçe olduğuna herkes kolayca ulaşabilecektir... Ülkemizde tasavvuf ekollerinin hepsinin kendi ana dillerinde söylenen ilâhilerle tevhid çektikleri bilindiğine göre, Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplarda erkân esnasında

⁷⁵ Herkesçe bilinen "Seher vakti bülbüller ne de güzel öterler...", "Seher yelleriyle esen Ali'dir, Muhammed kılavuz mahşer yerinde..." ilahisi ve deyişi örneğinde görüldüğü üzere seher vakti vurgusunun ve bu vakitte yapılan duaların kabul olacağı anlayışının hem Alevî geleneğe hem diğer tasavvuf ekollerinde yaygın bir anlayış olduğu ve bunun gülbanklara da fiilen yansıdığı görülmektedir.

okunan deyiş/nefeslerin genelde Türkçe olmasından hareketle “Alevilikte ibadet dilinin Türkçe” olduğunun ileri sürülmesi, konunun ne kadar sübjektif bir şekilde ele alındığını göstermektedir. Dolayısıyla zikir ya da tarikat erkânı esnasında okunan ilahilerin o kişilerin kendi dillerinde okunması hususu sadece Alevî nitelemeli gruplara has bir özellik değil; tasavvufî yapıların ortak özelliklerindedir.”⁷⁶

Bu itibarla Alevî nitelemeli geleneğin tasavvufî yapısı ve mukayese edilebilir durumdaki türdeşleri olan diğer tasavvuf ekollerindeki uygulamaların da aynı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, Alevî geleneğe ait âdâb ve erkâna dair bütün eserlerde, Kur’an ayetlerini ya da bazı sure isimlerini doğrudan metinlerine alan ya da telmihte bulunan bütün nefes/deyişlerde, geleneğe ait tarikat araç ve gereçlerinin ayetlerle anlamlandırılması ve bezenmesinde tamamen Kur’an’ın aslı Arapça ayetlere yer verilmesi ve geleneksel olarak cemlerde erkân esnasında okunan bütün ayetlerin yine Arapça asıllarıyla okunması, son zamanlarda görülen “cemlerde Kur’an’ın Türkçe meâlinin okunmasına” da zemin teşkil eden “Alevilikte ibadet dilinin Türkçe olduğu” hususunda dile getirilen iddiaların daha ihtiyatla ele alınması gerektiğini ortaya koymaktadır.⁷⁷

Bu durumu makalemizin konusu dua, gülbank ve tercümanlar da başka bir boyutuyla teyit etmektedir. Nasıl ki, Anadolu’da var olan diğer tasavvuf ekollerine ait gülbank ve tercüman metinlerinin Türkçe olmasından hareketle, bunlarda ibadet dilinin ana dilde/Türkçe olduğu söylenmiyorsa, Alevî ocak ve gruplarda okunan dua, gülbank ve tercümanlardan hareketle Alevî gelenekte ibadet dilinin ana dilde/Türkçe olduğunu söylemek konuyu mecrası dışında değerlendirmek anlamına gelecektir. Çünkü bu hususiyet, sadece Alevî geleneğe ait bir özellik değil; bütün tasavvuf ekolleri için geçerli olan bir özelliktir. Bu durumda gerek zikir esnasında neşveyi sağlamak üzere okunan nefes/deyiş ve ilâhilerin gerek dua, gülbank ve tercümanlarda bunların talep, arzu ve yakarış kısımlarının ana dilde olması tasavvufa ait ortak bir özelliktir. Bunun da ötesinde bu durumun aslında dua olgusuyla alakalı bir hal olduğunda şüphe yoktur.

Kaldı ki, Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplarda okunan bazı münâcâat metinlerinde ve Nâd-ı Ali duasında esas metnin Arapça

⁷⁶ Cenksu Üçer, “Cemlerde Kur’an’ın Türkçe Meâlinin Okunması Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 84 (2017), 7879. Gelenek mensuplarında eserlerinin başlıklarında bu hususun yer aldığı yayınlar yaptığı dikkat çekmektedir. Doğan, *Alevî İnancında-Anadilde İbadet Hakk’a Yürüme Erkânı ve Dualar*.

⁷⁷ Üçer, “Cemlerde Kur’an’ın Türkçe Meâlinin Okunması”, 66-75.

olması;⁷⁸ dua, gülbank ve tercümanlarda ayetlerin Arapça asıllarıyla yer alması ve okunması, gülbank ve tercümanların başlarındaki “Bismillâh, Bism-i Şâh Allah Allah, çerağ-ı rûşen, fahr-i dervîşân manâ-i pîran, kuvvet-i Abdalân, huzûr-u hâzirun” gibi bazı kalıp ifadelerin çoğunun Arapça ve Farsça terkiplerden oluşması ve aynı durumun diğer tasavvuf ekollerindeki dua, gülbank ve tercümanlar için de söz konusu olması, sağlıklı değerlendirmeler için bütün bu verilerin beraberce dikkate alınmasının yerinde olacağını göstermektedir.

5.3. Alevî Gelenekte Allah Tasavvuru ve Geleneğin Tanrıtanimaz Bir Takım Anlayışlarla İrtibatlandırılmaya Çalışılması

Alevî gelenekte İslam dünyasında özellikle tasavvuf geleneklerinde var olan Allah tasavvuru çerçevesinde temel kabuller olmasına rağmen, geleneğin zaman zaman tanrıtanimaz bir takım anlayışlarla irtibatlandırılmaya çalışıldığı görülmektedir.

Alevî gelenekte okunan dua, gülbank ve tercüman metinleri, kendisinden başka ilah olmayan, kadim(öncesiz), en büyük, en yüce, her şeyi işiten, bilen, gören, her an yaratan, rahmet ve merhamet sahibi, mülkün mutlak sahibi ve her türlü noksanlıktan uzak, duaları kabul eden, affeden/bağışlayan, ikram eden, rızık veren, lütfeden ve her an yaratan bir Allah tasavvurunu çok açık bir şekilde ortaya koyduğu halde, Alevî gelenek hakkında geleneği materyalizm vb. tanrıtanimaz bir takım anlayışlarla irtibatlandırmaya çalışan gayretler olduğu malumdur. Söz gelimi İsmail Kaygusuz'un Alevilik hakkında söylediklerine bu anlamda göz atılabilir. Kaygusuz Aleviliği “*felsefî materyalizm*” şeklinde anlayarak sosyalizm ve komünizmle ilişkilendirmekte ve şunları söylemektedir: “Alevilik yaşamla bütünleşmiş maddenin dinidir, maddeye ilişkin bir inanç sistemidir ve felsefî materyalizm üzerine yükselmiştir. İnsan canlı maddedir, hem de evrendeki en gelişmiş maddedir. Alevilik inanç sistemi insanı ve insanî değerleri doruğa çıkartır... Bu güzel değerler felsefî materyalizm olan, diyalektik materyalizm üzerine kurulmuş siyasî ve ekonomik sistem bilimsel sosyalizmin, komünizmin yücelttiği en öne koyduğu değerlerdir.”⁷⁹ Esat Korkmaz'ın ise Aleviliği *felsefî bir din* şeklinde tanımladığı görülmektedir. Nitekim Aleviliğin bir felsefî din,

⁷⁸ M. Saffet Sarıkaya, “Bektâşi-Alevilerde Bir Dua: Nâdı Ali”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1998), 17-31; Çavuşoğlu, “Ehl-i Beyt Sevğisi'nin ‘Tercümanları’”, 329-340; Teber, “Bektâşi Tercümanları”, 212-216; M. Saffet Sarıkaya, “Bektâşi ve Alevî Kültürünün Yazılı kaynağı Olarak Fütüvvetnameler”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 4 (2012), 50-66.

⁷⁹ İsmail Kaygusuz, *Görmediğim Tanrıya Tapmam Alevilik-Kızılbaşlık ve Materyalizm* (İstanbul: Alev Yayınları, 1996), 12.

bir bilgelik öğretisi olduğunu kanıtlamak için kaleme aldığını ifade ettiği çalışmasında Korkmaz şunları söylemektedir: “Anadolu Aleviliği bilge olarak karşımıza çıkan bir eren felsefesidir, bu anlamda vahiy dışı felsefî bir dindir; Aleviliği vahiyli bir din olarak tanımlamak, Aleviliğin otantik özünü çarpıtmak anlamına gelir; Alevilik Ortodoks dinin özü olan vahyin yerine aklı koymuş, bunun yerine düşünme ve akıl yürütme üzerine yapılan felsefeyi yerleştirmiş ve bir bakıma ‘*bir akıl dîni*’ yaratmıştır.”⁸⁰

Alevî gelenekte okunan, dua, gülbank ve tercümanlarda ortaya konulan Allah tasavvuru yukarıda zikredilen görüşler ve benzerlerinin aslında gelenek açısından ne anlama geldiğini açıkça ortaya koymaktadır. Dua, gülbank ve tercümanların ortaya koyduğu üzere Alevî gelenekte güçlü bir Allah inancı olduğu halde, yukarıda işaret edildiği türden iddiaların ileri sürülebilmesi oldukça dikkat çekicidir.

SONUÇ

Son dönemlerde kendilerine Alevî nitelemesi kullanılan bir nevi “boy- soy -aşiret” sistemine dayalı sosyal bir hayat sürdüren ocak ve gruplar, kendi içlerinde farklı ocak, silsile ve meşrebî mensubiyetler söz konusu olsa da, ortak genel özelliklerine bakıldığında ilhâm ve keşfin temel bilgi kaynaklarından biri olarak kabul edilmesi, “Hakk, Muhammed, Ali” kabulünün “Ulûhiyyet, Nübüvvet, Velâyet” prensibinin ifade şekli olması, genelde vahdet-i vücûd anlayışının hakim olması, Ehl-i Beyt kavramının geleneğin temel sembollerinden biri olması, içinde “*tevhîd*” bablarıyla beraber 12 hizmet üzerinden yürütülen ve bir *zikir* toplantısı olan ‘*cem*’ın, bütün âdâb ve erkânıyla ibadet hayatı ve uygulamaların temeline oturtulması, diğer tarikatlarda olduğu gibi bireylerin yola girmelerinin esas olması ve bunun bir *inâbe-biat* uygulaması olan “*İkrâr Verme Cemi*” ile sağlanması, kişinin insan-ı kâmil olarak yetiştirilmesi (seyr-i sulûk) için gerekli âdâb ve erkânın, *dört kapı-kırk makam* çerçevesinde oluşturulması, gelenek mensubu ocak ve gruplarda ocakzâdeler ve tâlibler şeklinde aralarında geçişkenlik olmayan iki ana insan unsuru bulunmakla birlikte dinî gelenek alanındaki hiyerarşik yapılanmanın, pîr, şeyh, dede, rehber, tâlib (mürîd) şeklinde oluşturulması, bütün ocak ve grupların Hz. Ali’ye ulaştırılan *silsileleri* (*şecere*) olması, temel ahlâkî prensiplerin, diğer tasavvuf ekollerinin de benimseyip “*Edeb Yâ Hü*” kalıbında formüle ettikleri

⁸⁰ Esat Korkmaz, *Anadolu Aleviliği* (İstanbul: Berfin Yayınları, 2000), 5, 10, 16-27.

eline-diline-beline sahip olmak kabulü çerçevesinde şekillendirilmesi, ocak ve grupların geleneksel olarak ana ocak ve bağlı alt ocaklar şeklindeki yapıya uyarlanmış *ana tekke* bağlı *alt tekkeler* sistemiyle teşkilatlanmış olması, Alevî nitelemeli geleneğin ve mensup ocak ve grupların tasavvuf ve tarikat hayatı bağlamında görülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Alevî gelenek mensubu ocak ve gruplarda okunan dua, gülbank ve tercümanlar da bu çerçeveyi teyit etmektedir.

Alevî geleneğe mensup ocak ve gruplarda bu ana karakter çerçevesinde, gerek erkân dışında sosyal hayatın her safhasında gerek erkân içinde yani cemlerde okunan dua, gülbank ve tercümanlar, geleneğin dua uygulamalarını da yine tasavvuf zihniyeti ve zemininde, tarikat hayatı kalıplarında anlamlandırıp biçimlendirdiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Gerek erkân dışında dinî-sosyal hayatın her safhasında gerek erkân içinde sıkça okunan dua, gülbank ve tercüman metinleri, kendisinden başka ilah olmayan, kadim, en büyük, en yüce, her şeyi işiten, bilen, gören, rahmet ve merhamet sahibi, mülkün mutlak sahibi ve her türlü noksanlıktan uzak, duaları kabul eden, affeden/bağışlayan, ikram eden, rızık veren, lütfeden ve her an yaratan vb. bir Allah tasavvurunu çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Buna rağmen Alevî gelenek hakkında Alevîliğin materyalizm vb. tanrıtanımaz bir takım geleneklerle özdeşleştirilmeye çalışılması, alanda metodik olmayan ve ideolojik bir takım sâiklerle ortaya konulduğu anlaşılan pek çok yaklaşımın olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak Alevî nitelemeli geleneğe mensup ocak ve grupların âdâb ve erkân içinde ve dışında okumuş oldukları bazı dua, gülbank ve tercüman örnekleri üzerinden gelenek değerlendirildiği takdirde geleneğin bir tasavvuf ve tarikat yapılanması olduğu gerçeği açıkça görülmektedir. Bu, Alevî nitelemeli geleneğe mensup ocak ve grupların, diğer tasavvuf ekollerindeki türdeşleriyle aynı zeminde değerlendirilmesi gerektiğini apaçık ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Aksüt, Hamza. *Aleviler Türkiye-İran-İrak-Suriye-Bulgaristan*. Ankara: Yurt Kitap-Yayın, 2009.

Alperen, Abdullah. "Alevî(lik) Modernleşmesine Dair Düşünceler". *Dem Dergi* 2/6 (2009), 76-82.

Atalay, Ali Adil. *Alevi Duaları Gülbangları*. İstanbul: Can Yayınları, 2003.

Aydın, Mehmet Zeki. "Duanın Önemi", *Diyanet Aylık Dergi* 166 (Ekim 2004), 14-15.

Bal, Hüseyin. *Sosyolojik Açıdan Alevi-Sünni Farklaşması ve Bütünleşmesi*. İstanbul: Ant Yayınları, 1997.

Bektaş, Ali. *Alevi Bektaşilerde Açıklamalı Dualar Gülbanklar*. İzmir: Etki Yayınları, 2013.

Birdoğan, Nejat. *Anadolu ve Balkanlar'da Alevi Yerleşmesi Ocaklar-Dedeler-Soyağaçları*. İstanbul: Mozaik Yayınları, 1995.

Bostancı, Ahmet. "Arapça'da Dua Üslûbu". *Nüsha* 4/14 (2004), 25-48.

Bozkuş, Metin. *Sivas Aleviliği*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2006.

Bulut, H. İbrahim – Çetin, Murat. "Gölyaka Alevilerinin Dini İnanç Ve Yaşantıları". *e-Makâlât Mezhep Araştırmaları*. www.mezhep.org. 3/2 (2010), 165-206.

Cilacı, Osman. "Dua". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9: 529-530. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Çavuşoğlu, Ali. "Ehl-i Beyt Sevgisi'nin 'Tercümanları'". *Marife* 4/3 (2004), 319-340.

Dağcı, Abdullah. "Amaçsal Açıdan Dua Türleri: Din Psikolojisi Bağlamında Tümevarımsal Bir Yaklaşım Denemesi". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/8 (2018), 88-120.

Dalkıran, Sayın. "Alevî Kimliği ve Anadolu Aleviliği Üzerine Bir Deneme". *Ekev Akademi Dergisi* 6/10 (2002), 95-117.

Doğan, Binali. *Alevi İnançında-Anadilde İbadet Hakk'a Yürüme Erkanı ve Dualar*. İstanbul: Erikli Baba Kültür Derneği Yayınları, 2014.

Duymaz, Ali. "Alevi-Bektaşî Belleğine Cönklerden Katkılar: Terceman ve Gülbanklar", *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu*. ed. Orhan Kurtoğlu, Ayşe Çamkara Erginer. 1/437-448. Ankara: Hacı Bektaş-ı Veli Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2018.

Ersal, Mehmet. *Alevilik Kavramlar ve Ocak Sistemi –Çubuk Havzası Örneği-*. Ankara: Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları, 2016.

“Ey Bizim Allahımız”. *Amasya Kadir Gecesi İlahisi*. der. Burhan Özbakır. düz. Osman Akbaş – Fatih Koca. “İlahi Notaları”. Erişim: 12.12.2020.<http://ilahinotalari.com/wp-content/uploads/2018/05/EY-B%C4%B0Z%C4%B0M-ALLAHIMIZ.pdf>.

Göküş, Şeref. “İlahiyat Alanında Yapılan Alevilik-Bektaşilik Çalışmaları: Bibliyografik Bir Deneme”. *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 7/13 (2014), 159- 195.

Gölpınarlı, Abdülbaki. *Mevlevi Âdâb ve Erkânı*. İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 1963.

İyiyol, Fatih. “Mevlevi Gülbankları ve Mevlevi Gülbanklarının İşlevsel Açından Tahlili”. *Turkish Studies* 9/6 (2014), 583-600.

Kaplan, Doğan. *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Kaptan, Remzi. “Alevi Duaları Gülbanklar”. Erişim 1 Eylül 2020. <http://www.alevitentum.de/Gulbanklar.pdf>.

Kara, Mustafa. *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 1990.

Karahan, Fatma Bayraktar. “Bir Kelam Problemi Olarak Dua-Kader İlişkisi”. *İslami İlimler Dergisi* 1/2 (2009), 275-294.

Kaygusuz, İsmail. *Görmediğim Tanrıya Tapmam Alevilik-Kızılbaşlık ve Materyalizm*. İstanbul: Alev Yayınları, 1996.

Keskin, Yahya Mustafa. *Değişim Sürecinde Kırsal Kesim Aleviliği Elazığ Sünköy Örneği*. Ankara: İlahiyât Yayınları, 2004.

Kıranatlıoğlu, Mustafa. “Alevi-Bektaşî Geleneğinde Yemek Duaları”. *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşilik Sempozyumu*. ed. Orhan Kurtoğlu, Ayşe Çamkara Erginer. 65-74. Ankara: Hacı Bektaş-ı Veli Araştırmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, 2018.

Fatih Koca, “Amasya Kadir Gecesi İlahisi”. YouTube. Yayın Tarihi 1 Temmuz 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=TMW453JoKBQ>.

Korkmaz, Esat. *Anadolu Aleviliği*. İstanbul: Berfin Yayınları, 2000.

Köprülü, Fuad. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1966.

Kutlu, Sönmez. *Alevilik-Bektaşilik Yazıları, Aleviliğin Yazılı Kaynakları, Buyruk, Tezkire-i Şeyh Safî*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2006.

Kutlu, Sönmez. "Aleviliğin Dinî Statüsü: Din, Mezhep, Tarikat, Heterodoksi, Ortodoksi veya Metadoksi". *İslâmiyât* 7/3 (2003), 31-54.

Melikoff, İrene. *Uyur İdik Uyardılar Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*. çev. Turan Alptekin. İstanbul: Cem Yayınları, 1994.

Melikoff, İrene. *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*. çev. Turan Alptekin. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 1999.

Ersal, Mehmet - Ersöz, Serpil. "Alevi Gülbenglerinin Temel Yapısı Üzerine Bir Değerlendirme". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 65 (2013), 53-80.

Ocak, Ahmet Yaşar. "Alevi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2: 368-369. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Onat, Hasan. "Kızılbaşlık Farklılaşması Üzerine". *İslâmiyât* 7/3 (2003), 111-126.

Ozak, Muzaffer. *Ziyet-ül-kulub (Kalplerin Ziyeti)*. İstanbul: Salah Bilici Kitabevi.

Öz, Sevgi. *Alevi-Bektaşî İnancında Gülbank, Dua ve Deyişler*. Ankara: Kültür Ajans Yayınları, 2016.

Özcan, Nuri. "Cenaze Gülbangi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7: 357-358. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Parladır, Selahaddin, "İslam'da Dua". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9: 530-535. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Pakdemir, Esra. *Anadolu Aleviliği'nde Gülbank ve Niyaz Anlayışı*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.

Rençber, Fevzi. "Adıyaman Yöresi Alevî Ocakları". *OMÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (2013), 159-170.

Rençber, Fevzi. *Hakk Muhammed Ali Aşk, Adıyaman Alevileri*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2016.

Rençber, Fevzi. "Alevî-Bektaşî Geleneğinde 'Dârdan İndirme Erkânı': Adıyaman Örneği". *GİBTÜ İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1 (2020), 31-49.

Sarıkaya, M. Saffet. "Bektâşî-Alevilerde Bir Dua: Nâdı Ali". *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (1998), 17-31.

Sarıkaya, M. Saffet. "Alevilik ve Bektaşiliğin Ahilikle İlişkisi - Fütüvvetnamelere Göre-". *İslâmiyât* 6/3 (2003), 93-112.

Sarıkaya, M. Saffet. "Bektaşî ve Alevî Kültürünün Yazılı Kaynağı Olarak Fütüvvetnameler". *Alevilik Araştırmaları Dergisi* 4 (2012), 35-66.

Sarıkaya, M. Saffet. "Alevilik-Bektaşiliğin Tasavvufi Boyutu Üzerine". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 82 (2017), 9-23.

Sezgin, Abdülkadir. *Sosyolojik Açıdan Alevilik-Bektaşilik*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Sinanoglu, A. Faruk. *Türk Kültüründe Alevi-Bektaşî Olgusu (Malatya Örneği)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2008.

Subaşı, Necdet. "Türk Modernleşmesi ve Aleviler". *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü*. Edit. Ocak, Ahmet Yaşar. 110-121. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009.

Şafak, Yakup. *Gülbangler*. Konya: Konya Valiliği İl Kültür Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2013.

Şener, Cemal. *Alevilerde Dua (Gülbang)*. İstanbul: Karacaahmet Sultan Kültür Derneği, 2008.

Taşgın, Ahmet. *Türkmen Aleviler –Diyarbakır Örneği-*. İstanbul: Ataç Yayınları, 2006.

Teber, Ömer Faruk. "Bektâşî Tercümanları". *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler* – 11/31 (2007), 209-216.

Teber, Ömer Faruk. "Osmanlı Belgelerinde Alevilik İçin Kullanılan Dini - Siyasal Tanımlamalar". *Anadolu'da Aleviliğinin Dünü ve Bugünü*. edit. Halil İbrahim Bulut. 69-80. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Yayınları, 2010.

Tombuş, Nazmi. "Bektaşî Duaları". *Çorumlu* 55 (1945), 11-15.

Top, H. Hüseyin. *Mevlevî Usul ve Adabı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2007.

Türer, Osman. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf Tarihi*. İstanbul: Seha Neşriyat, 1995.

Türk, Nurdoğan. "İslam'da Duanın Ruh Sağlığına Katkısı". *Kilitbahir* 17 (2020), 74-109.

Türkel, Rifat. "Sofça Örneğinde Kalburcu Şeyhi Pîr Ahmed Efendi ve Alevilik Anlayışı". *İnsan ve Toplum Dergisi* 6/1 (2016), 47-70.

Uluçay, Ömer. *Gülbang Alevilikte Dua*. Adana: Ajans 1 Yayıncılık, 1992.

Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2002.

Uludağ, Süleyman. “Tasavvufta Dua Anlayışı”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9: 535-536. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.

Uludağ, Süleyman. “Hızır”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17: 409-410. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

Uzun, Mustafa İsmet . “Gülbank”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 14: 232-235. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.

Uzun, Mustafa İsmet. “Türk Tasavvuf Edebiyatında Bir Dua ve Niyaz Tarzı Gülbank”. *İLAM Araştırma Dergisi* 1/1 (1996), 69-84.

Üçer, Cenksu. “Alevilik; Yapılar, Grupların Temel Özellikleri ve Bazı Mülâhazalar”. *Dinî Araştırmalar* 12/33 (2009), 63-88.

Üçer, Cenksu. *Tokat Yöresinde Geleneksel Alevilik*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015.

Üçer, Cenksu. “Cemlerde Kur’an’ın Türkçe Meâlinin Okunması Üzerine Bazı Mülâhazalar”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 84 (2017), 59-84.

Üçer, Cenksu. “Cemevi: Âdâb ve Erkânın İcrâ Edildiği Mekân”. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* 88 (2018), 59-84.

Üçer, Cenksu. “Alevî Nitelemeli Gelenek ya da Ocak ve Gruplar Hakkında Yapılacak Çalışmalarda Ocak Sisteminin Dikkate Alınmasının Önemi”. *e-makâlât* 12/2 (2019), 353-402.

Üçer, Cenksu. *Anadolu’da Alevî Ocakları ve Grupları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2020.

Yaman, Ali. *Alevilikte Dedeler Ocakları*. İstanbul: Ufuk Matbaacılık, 1998.

Yazıcı, Mehmet. *Alevilik- Alevi Değişlerinin ve Gülbanklarının Sosyolojik Analizi*. İstanbul: Çıra Yayınları, 2014.

Yıldız, Harun. “Amasya Yöresinde Alevilik: Ocak ve Yapılar”. *Uluslararası Amasya Sempozyumu: Tarih-Dil-Kültür-Edebiyat 2* (2017), 1527-1555.

Yılmaz, Ali. “Kur’an’daki Peygamber Dualarının Psiko-Sosyal Analizi”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 35 (2011), 51-80.

SUMMARY

In this study, the prayers (du'ās), gulbanks and tercumans recited by the ocaks and groups, that are members of the Alevi tradition, both in social life and in the 'cem's which they place at the center of their worship life, are discussed and some evaluations are made about the Alevi-qualified tradition. For this purpose, content analysis is applied on the classical texts of the tradition, namely the du'ās, gulbanks and tercumans.

The fact that the groups, which are the subject of Alevi qualification, are based on the system of ocak and organized around different Alevi conceptions with the impact of urbanization requires conceptualizing the phenomenon as Alevi-qualified traditions or ocaks and groups. However, associating the Alevi tradition with different categories causes the tradition to be perceived outside its actual medium. Therefore, this study aims to describe the basis of the Alevi tradition by analyzing the du'ās, gulbanks and tercumans. The texts that are used for analysis are thought to contribute to comprehending the perception of Allah in the tradition along with its mentality. In this study, we first tried to reveal the nature and features of the texts, and draw a framework on the Alevi tradition.

Although there are some differences within the Alevi tradition, the following elements and practices regarding the characteristics of the tradition reveal that the Alevi-qualified tradition needs to be evaluated in the context of Sufism and Sufi lifestyle, which is also confirmed through the du'ās, gulbanks and tercumans recited by the followers of the tradition. These elements can be listed as follows: the basic sources of knowledge are based on inspiration and kashf (inner knowledge); the "Haqq-Muhammad-Ali" is a form of interpretation of the principle "Uluhiyyah, Nubuwwah, Walayah"; the acceptance of "wahdah al-wujud" (unity of being); the formulization of the manners (ādāb) and etiquettes/ceremonies (arkān) required to reach the level of being the "perfect human" (insan al-kāmil) as "four doors-forty levels"; the similarity of their basic moral principles with other schools of Sufism, etc.

When we analyze the du'ās, gulbanks and tercumans recited both in and out of the ceremonies (arkān) and in all spheres and stages of the religious and social/daily life, it is clearly seen that the tradition is shaped on the basis of Sufism and in the context of the sufi order lifestyle. The concepts and acceptances in the texts reveal that the main idea of the tradition is shaped around the axis of Sufi life. Therefore, it is certainly required to compare the ocaks and groups of the Alevi tradition with other schools of Sufism in order to comprehend them properly.

It is noteworthy that there are similar expressions between the du‘ās, gulbanks and tercumans recited by the ocaks and groups of the Alevi tradition and those recited in other schools of Sufism in terms of content, concepts, and acceptances. For this reason, it is clearly seen that the ocaks and groups of the Alevi-qualified tradition need to be evaluated on the same basis as other schools of Sufism, and that they are comparable organizations of the same kind.

Another subject of discussion that is brought to agenda and shows that the subject is handled in an unscientific and ideological manner needs to be handled and clarified through the du‘ās, gulbanks and tercumans, namely the discussions on worship in Turkish language. All schools of Sufism recite the expressions and hymns they use during dhikr or the kalimah al-tawhid in their mother language. Likewise, the expressions recited in the ocaks and groups of Alevi tradition during the ceremonies (arkān) are generally in Turkish. From this point of view, it makes the issue subjective to claim that the language of worship in the Alevi tradition is Turkish as this situation is not unique to Alevi-qualified traditions but a general feature of the Sufistic structures which the Alevi tradition is in.

It is also confirmed by du‘ās, gulbanks and tercumans that it is a misconception to assume that the language of worship in Alevi tradition is Turkish. When we examine the du‘ā, gulbank, and tercuman texts belonging to other schools of Sufism in Anatolia, we see that their texts are in Turkish as well. Therefore, it would not be correct to say based on the du‘ās, gulbanks and tercumans recited in the Alevi ocaks and groups that the language of worship in Alevi tradition is Turkish. Because as mentioned above, it is not a feature of the Alevi tradition only, but a common feature seen in all schools of Sufism.

“The conception of Allah” in the du‘ās, gulbanks and tercumans which are frequently recited in the Alevi tradition both in and out of the ceremonies and in every stage of religious/moral/social life is another point to be emphasized. The idea of the Creator in these texts, which occupy a significant position both in life and in ceremonies (arkān), is in harmony with the principle of tawhid (oneness/unity). Besides, the conception of the Creator includes the features such as the greatest, the exalted, the all-hearing, all-seeing, all-knowing, merciful and compassionate, the absolute owner of the existence and free from all deficiencies, acceptor of the prayers, the forgiver, the sustainer, the bestower, and the one that creates each moment. Identifying the Alevi tradition with a godless and materialist worldview despite clearly seeing the idea of the Creator in the texts is not only far from being a scientific approach but it is also an astonishing situation. Leaving aside the centrality of the

transcendent being and forcing it towards a materialist point of view distances the issue from being methodological and scientific showing that it is interpreted with ideological motives.

As a conclusion, when the du‘ā, gulbank and tercuman texts recited by the ocaks and groups of the Alevi-qualified tradition both inside and outside of manners and etiquettes/ceremonies (ādāb and arkān) are analyzed, it is seen that the tradition is in the structure of Sufism and Sufi schools. It brings to light the necessity that the ocaks and groups of the Alevi-qualified tradition should be handled on the same basis and parameters as their counterparts in other Sufi schools.